

809T

Дав

А. ДОДЕ
ПРИГОДИТАРЕНА
З ТАРАСКОУ.

АЛЬФОНС ДОДЕ

ДИВНІ ПРИГОДИ ТАРТАРЕНА З ТАРАСКОНА

ПЕРЕКЛАВ ВАДИМ ЩЕРБАКІВСЬКИЙ

ВИДАННЕ ТОВАРИСТВА
ПРИХИЛЬНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ І ШТУКИ У ЛЬВОВІ
1913

ЧАСТИНА ПЕРША.

В Тарасконі.

І.

Баобабовий садок.

Мій перший візит до Тартарена із Тараскона остав ся в моім життю як незабутній момент; буде вже 12 або 15 літ тому, але я памятаю його як би вчера.—Безстрашний Тартарен жив тоді край міста, в третій хаті ліворуч по дорозі до Авіньона. Маленька гарненька тарасконська віля з садочком з переду, з бальконом ззаду, з дуже білими стінами, з зеленими віконницями, а на порозі купка маленьких Савоярів: одні з них грають в свиню, другі сплять на сонці, поклавши голови на свої коробки з приборами до чищення черевиків. Сей domeк не мав особливого вигляду. Ніхто не вгадав би ніколи, що тут жие герой. Але вийдіть в середину, і ви скажете, щось инше! Від горища аж до півниць весь будинок мав героїчний вигляд, навіть садок—і той!..

Садок Тартарена!.. такого другого не знайдеть ся в цілій Европі. Тут нема жадного місцевого дерева, жадної французької квітки, тут тільки екзотичні рослини: гумові, африканські гарбузи, бавовняник, кокоси, банани, мангові дерева, пальми, навіть баобаб, кактуси, варварійські фіґи; можна уявити себе в самій пущі центральної Африки, за десять тисяч миль від Тараскона. Сказати поправді, все те не мало справжньої своєї

величини, бо кокоси й пальми були не більші від буряка, а баобаб (великанське дерево, *arbor gigantea*) спокійнісінько ріс собі в горшку для резеди. Ну, але се все одно. Для Тараскона се було дуже гарно і поважнійші особи в місті, здобувши ся чести оглянути в неділю Тартаренівський баобаб, вертали ся до дому дивуючись.

Уявіть собі, що я мусів почувати переходячи сей дивовижний садок!.. Зовсім инша річ була, коли мене впустили до *кабінету* героя. Сей кабінет, одно з чудес сього міста, був в глибині саду і виходив просто на баобаб своїми шкляними дверима.

Уявіть собі велику залю, завішану зверху до низу рушницями і шаблями; різна зброя різних народів зо всього світу: карабіни, мушкети, турецькі рушниці, ножі корсиканські, ножі каталонські, ножі-револьвери, кінджали, кортики, малайські *дмухалки*, караїбські стріли, кремневі стрілки, кастети, булави, готентотські палиці, мексиканські лясо, і всяка инша всячина. Поверх сього жагуче сонце у якому блистіли мечі, і військові рушниці так, що аж мороз ішов за шкурою... Правда, що трохи заспокоює, то хиба те, що серед всеї тої ятаганщини панує чистота і порядок. Все старанно розкладено, повитирано, понадписувано як у аптеці; де не де маленька простакувата табличка, на котрій прочитаєте: стріли отруйні, не торкайтесь! або: Набиті рушниці, бережіть ся! Без сих табличок я ніколи не насмілив ся б ввійти. Посеред кабінета стояв столик на одній ніжці. На столику пляшка рому, кісет турецького тютюну. Подорож капітана Кука, романи Купера, Густава Емара, всякі оповідання про полювання на ведмедів, на соколів, на слонів, і т. ин... Нарешті перед столиком чоловік сорока або сорока п'яти літ, низенький, товстий, оцупковатий, червоний, на ньому тільки сорочка і фланелеві кальсони; густа, коротка бо-

рода; очі горять, в одній руці книжка, в другій величезна люлька, з бляшаною покришечкою, він весь укнюпив ся в читання якогось страшного оповідання про мисливців на скальпи, і то висовував то люто закушував нижню губу, і се надавало його доброму обличчю маленького тарасконського рантера той самий характер простодушної дикости, яка панувала в цілім його будинку.

Сей чоловік був Тартарен, Тартарен із Тараскона, безстрашний великий, незрівняний Тартарен із Тараскона.

II.

Що уявляє славне містечко Тараскон з загального погляду. Мисливці на шапки.

В ті часи, про котрі я вам оповідаю, Тартарен з Тараскона, ще не був таким Тартареном, як нині, великим Тартареном з Тараскона таким славнозвісним на всім півдні Франції. Все-ж таки—навіть в ту епоху—се уже був король Тараскона. Послухаймо-ж звідки зійшла на нього ся величність.

Спершу ви довідаєте ся, що там кожен є мисливцем, всі від старого до малого. Полювання се пристрасть Тарасконців і се було з мітольоґічних часів, коли *Тараска робила сто ударів в богета (огороди) містечкові і коли тарасконці* організували битви проти неї. Се були гарні часи, як ви бачите.

Таким чином що неділі вранці весь Тараскон забирає рушниці і виходить за мури, з саквами на спині, з рушницями на плечі з тремтячими собаками з тхорами (для ловли кріликів), з порохівницями, з охотничими ріжками. Гарно на все те подивити ся. На жаль нема дичини, і таки зовсім нема.

На пять льє навкруги Тараскона, *нори* були

порожні, гнізда покинуті. Нї шпака, нї перепелиці не було, не кажу вже крілика, або чекала подорожника. А між тим дуже вже привабливі сї гарні пригорки тарасконські: кругом пахне миртами, лавандою, розмарином, мускатним виноградом з солодким запахом, на лозах, котрі ідуть поспіль по над берегом Рони, *діявольски принадні* вони... Так, але Тараскон ззаду, і серед маленького світа шерсти і піря про нього йшла погана слава і навіть перельотні пташки густо підкреслили його в своїх дорожніх мапах і коли дикі качки, спускаючись великим трикутником коло Камарги помітять здалеку дзвіниці сього містечка, та, що летить в голові, зараз же голосно кричить: „Ось Тараскон!.. ось Тараскон!“ і вся зграя дає доброго гака.

Скоро в сій стороні від дичини не лишилось нічого, окрім одного старого хитрого зайця, котрий викручував ся якимсь дивом з під тарасконських стрілів і уперто оставав ся там на життє! В Тарасконі сей зайць був дуже відомий, йому навіть дали імя. Він звав ся „Швидкий“. Знали, що він має свою нору на землі пана Бомпара, через се (поправді кажучи) ціна на сю землю подвоїлась і навіть потроїлась, але ще й досі не могли до зайця добратися. В часи, про які йде мова, було два або три божевільних, котрі завзяли ся були на нього. Решта ж махнула на нього рукою і Швидкий з того часу став предметом забобонів місцевих, хоча тарасконець дуже мало забобонний по своїй природі і навіть їсть паштет з ластівок, коли він їх найде.

— Та правда! ви мене спитаєте: коли дичина така незвичайна для Тараскона річ, то щож роблять тарасконські стрільці що неділі.

Що вони роблять?

Боже мій! Вони ідуть в чисте поле, за дві або три верстви від міста. Вони збирають ся маленькими гуртками, по пять або шість, росташо-

вують ся собі в холодку коло криниці під яким-небудь старим муром, під оливкою, витягають зі своїх саквів добрий кавалок печені, свіжу цибулю, ковбаси, скільки анчуосів, і починаєть ся нескінчимий сніданок, трохи підкроплений одним з тих прекрасних ронських вин, після котрого так приємно смієть ся і легко співати.

Після сього, коли вже добре наїдять ся, вони підіймають ся, свистять на собак, озброюють ся рушницями, і починають своє полювання. Власне кажучи, робить ся се так, що кожен з сих панів бере свою шапку, з всеї сили підкидає її до гори і стріляє в неї в льот 5 або 6 або 2 рази, як умовлено було. Той, хто найбільше разів попадав в свою шапку, оголошував ся королем полювання, і його проводили ввечері з тріумфом до Тараскона, а продіравлену як решето шапку несли на кінці рушниці серед витя собак і при звуку ріжків.

Нема чого й казати, що се викликало в місті велику торгівлю стрілецькими шапками. Траплялось навіть і так, що шапочники продавали шапки продіравлені і пірвані заране на вжиток для незручних.

Але про се ніхто не знав, окрім аптекаря Безюке, котрий їх купував. Звичайно се безчесно. Як стрілець до шапок Тартарен не мав собі рівного. Що неділі вранці, він виходив з дому в новій шапці і що неділі ввечері вертав ся в побитій на шматте. В маленькім баобабовім будинку сих славних трофеїв було повно на горищі. Завдяки сьому всі тарасконці признавали його за свого учителя, а позаяк Тартарен знав наскрізь стрілецький кодекс, бо мав усі трактати і підручники всіх можливих полювань починаючи від полювання на шапки і до полювання на Бірманських тигрів, то сі пани зробили з нього свого великого стрілецького праводавця і обрали його за судця у

всіх своїх суперечках. Що-дня меж третьою та четвертою годиною у майстра *стрілецького* Костекальда, можна було бачити *оцупковатого* чоловічка, що гордо з люлькою в зубах сидів на кріслі оббитім зеленою шкірою по середині крамниці, повної стрільців на шапки; всі стоять і сварять ся. То Тартарен із Тараскону чинить суд, вкупі Немрод і Соломон.

III.

Не! не! не!.. Загальний огляд славного містечка Тараскона.

Окрім любови до стрільби, могутня тарасконська раса мала ще инше уподобання, а власне до романсів. Неможна навіть йняти віри тому, скільки тут співало ся романсів. Всю сантіментальну старовину, котра уже пожовкла в своїх старовинних палітурках, ви найдете в Тарасконі в повнім цвіту, в повнім блеску. Вони тут всі, всі. Кожна фамілія має свого, і в місті се було відомо. Відомо, наприклад, що у аптекаря Безюке був такий:

„Ти, біла зоря на котру я *молю ся*“.

У майстра зброї Костекальда:

„Чи ти хочеш прийти в край хаток?“ зборщик податків мав таку:

„Коли-б тобі я був незримий, ніхто не бачив би мене“. (Пісенька комічна).

І так далі, на весь Тараскон. Два або три рази на тиждень звичайно збирали ся одні у других і співали. Що було дивне, то се те, що пісні завше були ті самі, і що з самих тих часів, коли сї славні Тарасконці почали співати, вони не мають охоти міняти їх. Свої пісні вони роблять заповітними, передаючи від батьків до дітей і ніхто сього не змінє, се святощ. Вони навіть ніколи не позичають оден у другого. Ніколи Костекальдови не

прийде в голову співати пісні Безюке, ні Безюке співати пісні Кастекальда. Але ви гадаєте, що за сорок літ, як вони їх співають, то вони уже знають їх? Ні! Кожен береже свою, всі раді.

І в співах як і в шанках Тартарен був теж першим. І се першенство серед своїх співгорожан лежало в тім, що Тартарен не мав своєї. Він їх мав всі.

Всі!

Але хйба тільки сам сатана міг би примусити його співати. *Зрікаючись щасливих годин свого успіху* в сальоні, герой Тарасконський любив собі краще пірнути між свої стрілецькі книжки або піти в клюб, ніж вдавати себе веселим перед фортепяном в саяві меж двома тарасконськими свічками.

Сі музичні *паради* він лічив низькими для себе... Правда, часом коли бувала музика в аптеці Безюке, він входив ніби ненароком, і після довгих прохань приставав на те, щоб співати великий дует з Роберта Диявола, з панею Безюке. Коли хто сього не чув, то той не чув нічого. Що до мене, то навіть і через сто літ у мене перед очима стоятиме постать Великого Тартарена, як він підходить до фортепяна *величним* кроком, як опираєть ся ліктем, надуває губи і освічений зеленим промінем, відбитим від віконних (аптечних) бутлів, стараєть ся надати своєму добродушному виду сатанівський і дикий вираз Роберта Диявола. Як тільки він приймав сю *позу* зараз же весь сальон тремтів. Відчувало ся, що зараз станеть ся щось велике...

Тоді після хвилини мовчанки, панї Безюке починала акомпануючи сама собі.

Robert, toi que j'aime		Роберте, тебе я кохаю,
Et qui reçu ma foi		До смерти тебе не покину,
Tu vois mon effroi (bis)		Від жалю здаєть ся загину,

Grâce pour toi-même
Et grâce pour moi

Змилуйся над самим собою
Змилуйся також і над
мною.

Потім тихенько вона підказувала; „Вам співати, Тартарене“, і Тартарен з Тараскона простягнувши руку і стиснувши кулак і роздувши ніздри викрикував три рази страшним голосом в черево фортепяна!

„Ні!.. Ні!.. Ні!..“ се по південній вимові виходило „не!.. не!.. не!.. На се пані Безюке мати ще раз співала: „О пожалій себе! О пожалій мене!

— Не!.. не!.. не!..“ знову завивав Тартарен трошки лагіднійше, і на сім кавалок кінчався... Се не тягнуло ся довго, як ви й самі бачите: але се було так гарно виконане, з такою диявольською мімікою, що тремтінне від страху перебігало по всій аптиці. І після того його знову примушували розпочинати свої: не!.. не!.. не! і так разів чотири або п'ять підряд. . Після сього Тартарен витирав лоба, посміхався до дам, моргав до мужчин і вийшовши з тріумфом, поспішав в клуб і казав ніби між иншим: „Я заходив до сих Безюке співати дует із Роберта Диявола!..

І саме головне те, що він *сам тому вірив*.

IV.

Вони!!!

Оттакі то ті різні таланти, завдяки котрим Тартарен займав таке високе становище в місті. Але се була позитивна риса, що сей диявол-чоловік умів всіх прихилити на свою сторону.

В Тарасконі армія була за Тартареном. Бравий комендант Бравіда, одставний капітан з мундіром, казав про нього „се молодчина“, і ви розумієте, що комендант признавав його молодчиною за великий сирит. Магістратура теж стояла за

Тартареном. Два чи три рази перед цілим трибуналом старий президент Ладевез казав, згадуючи його:

„О! се характер“!

Нарешті нарід теж був за Тартареном. Його ширина в плечах, його поступь, його вигляд чоловіка, що і грому не боїть ся, та слава героя, котра прийшла до нього не знати звідки, скільки роздач грошників, копійок і стусанів маленькім чистильщикам чобіт, що росташкували ся під його дверима, зробили його лордом Сеймуром сеї сторони, королем тарасконських базарів. На пристани в неділю ввечері, коли Тартарен вертав ся з полювання, зі своєю шапкою на кінці рушницї, тісно підперезаний в своїй бавовняній куртці, то Ронські носильщики кланялись йому низенько, і показавши оден одному очима на гігантські біцепси, котрі випинались на його руках, вони перешіптували ся дивуючись: „От се то сила!.. Він має подвійні мязи“.

Подвійні мязи!

Тільки в Тарасконї можна почути такі речи! І все ж таки, не дивлячись на все, зі своїми численними талантами, зі своїми подвійними мязами, з народньою любовю, з таким дорогим поважаннєм з боку капітана Бравіда, старого заслуженого капітана, Тартарен все таки не був щасливий. Житє малого містечка йому тяжило, душило його.—Великий Тарасконський чоловік нудив ся в Тарасконї. Діялось се через те, що для такої героїчної натури як його, для душі відважної і мрійливої, котрій тільки й марили ся баталії, їзда в пампасах, великі полювання, піски в пустинї, бурі і урагани, для такої душі що неділі воювати тільки з шапками, а решту свого часу присвячувати на суди у майстра зброї Костекальда, се було занадто мало... Бідний великий чоловік! Коли так і далі піде, то буде від чого вмерти з сухот.—

Надаремне, щоб поширити свій світогляд,

щоб забути клюб і пляц Маршэ, даремне, кажу, він оточив ся баобабами і другими африканськими рослинами, даремне копичив він зброю на зброю, малайські кинжали одні на одних; даремне він начиняв ся романтичною лектурою, на зразок безсмертного Дон Кіхота, силкуючись перепести ся од своєї мрії до пазурів немилосердної дійсности... Даремне!—Все, що він робив, щоб згасити свою спрагу до пригод, тільки побільшувало її.—Вигляд всеї тої зброї тільки постійно ятрив його серце і пробуджував уяву.—Його стріли, його драпачі, його лазо кричали йому: „До зброї! до зброї!“ Між гіляками його баобаба подихав вітер великих мандрівок і давав йому погані поради.

І на кінець Густав Емар і Фенімор Купер...

Ох! Тяжкими післяобідніми годинами в літку, коли він лишав ся сам, щоб читати серед своїх мечів, скільки разів Тартарен підіймав ся скрикуючи, скільки разів він кидав свою книжку і підбігав до стіни, щоб здійняти свою зброю!..

Сердешний чоловік забував, що він був у себе в Тарасконі, з фуляром на голові і в кальсонах, він переносив прочитане в дійсність і підбурюючись власним голосом, кричав розмахуючи сокирою або тамогавком:

„Нехай но вони тепер підійдуть!“

Вони? хто вони?

Тартарен не знав добре сього і сам... Вони! Се було все, що нападає, все що беть ся, все що мордує, драпає, скальпує, все що рикає, все що реве... Вони! се Індійці Сіу, котрі танцюють кругом стовпа війни, до котрого прив'язаний нещасний білий.—

Се сірій Ведмідь із *Скелястих Гір*, котрий шкутильгає по своєму і облизуєть ся язиком повним крови.—Се був ще Туарег пустині, малайський пірат, бандит з Абруцьких гір.

Вони, нарешті се були вони!

Се так сказати б війна, мандрівка, пригоди, слава...

Але біда! Скільки безстрашний Тарасконець їх не викликав, скільки їх не кликав, — вони ніколи не приходили...

Даремне! Щоб вони робили в Тарасконі коли-б прийшли?

Але все-ж таки Тартарен їх ждав, особливо ввечері йдучи до клубу.

V.

Коли Тартарен ішов до клубу.

Рицар Храму готуючись вийти проти невір-ного, котрий його облягає, хинський тигр, збираючись до нападу, каманчський воїн на полі війни, всі вони — ніщо перед Тартареном з Тараскона, коли він озброюєть ся з ніг до голови щоб іти в клуб, о девятій годині вечера, після того, як ріжок протрубить вечірню зорю. — „Ліжка наверх і до бою!“ як кажуть моряки.

В ліву руку Тартарен брав рукавичку з жалізними шпичками, в праву палицю зі шпадою; в ліву кишеню кастет, в праву револьвера. На груди між сукню і фланель накладав малайський панцир. Після того вже ніколи стріла отруйна не візьме. Завше бій ся стріли летячої у темі. Перед виходом, в тіні і затишку свого кабінета він трошки розминав ся, обороняв ся, пив ся на стіни, примушував тремтіти свої мязи; потім він брав свій ключ, проходив через сад поважно не поспішаючи. По англійськи, панове, по англійськи! То є справжня відвага! В кінці саду він відкривав тяжкі залізні двері. Він їх відчиняв раптом, сказано так, що вони завше стукались об стінку аж зовні... От коли-б вони стояли з заду під дверима, ви

розумієте, яка-б то була каша!.. На жаль їй не бувало з заду. Відчинивши двері, Тартарен виходив, хутко озирався на право і на ліво, хутко замикав двері на два обороти ключа. Потім в дорогу. На Авіньонській улиці анї тїни. Двері замкнені, в вікнах темно. Все було чорне. Де не де ліхтарі блимають серед туману з Рони.

Величаво і спокійно, ступав собі в ночі Тартарен із Тараскона, стукаючи одноманітно своїми каблуками, а з під залізного наконечника його палиці сипалися искри на бруку. На бульварах, великих улицях, і навіть на маленьких він завше старався йти серединою вулиці, се чудова міра предостороги, вона дозволяла завше бачити звідки небезпека і особливо ухилитися від того, що ввечері в тарасконських улицях викидається часом з вікон. Але бачучи в нїм стільки перестороги, не думайте що він страхополох.

О, нї! Він тільки беріг ся.

Найкращий доказ тому, що Тартарен не мав страху, се те, що він йшов через місто, замість йти навпростець, а се означає, що він накладав собі дороги довшої, темнїйшої, через силу маленьких брудних улїчок, в кінці котрих було видно, як зловіще виблискує Рона. Бідака завше надїявся, що з відки-небудь, з якого-небудь розбїйничого закутку вони вискочать з пїтьми і кинуться на нього з заду. О!.. вони б взяли доброї здачі, я вам в тїм ручу ся... Але, горе! Як на сміх нїколи Тартарен із Тараскону не мав щастя на погану зустріч. Навіть собаки, анї п'яного. Нічоґісїнько.

Часом зрідка фальшива трівога: якийсь стукіт ходи, якісь приглушені голоси... „Бережись“, казав собі Тартарен, і спинявся на пляцу і стояв як вкопаний, вглядуючись в темряву, втягував носом повітре, прикладав ухо до землі по індійсь-

кому звичаю... Ходя наближала ся... Голоси яснїшали... Нема сумнїву! Вони підійшли... Вони тут. Уже у Тартарена очі світять ся, в грудях спіраєть ся віддих, він скулюєть ся як ягуар і готуєть ся напасти з страшним своїм вояцьким криком... Коли раптом із глибини темряви він пізнає лагідні тарасконські голоси, котрі спокійно кликали його: „То, що? — а, Тартарен... Здоров, Тартарене!

Прокляття! Се був аптекар Безюке з своєю жінкою, вони йшли до Костекальдів співати свої пісні. „Добривечір! добривечір!“ мимрив Тартарен сердитий на свою невдачу і на себе і суворий, піднявши палицю догори, зникав серед нічної темряви. Прийшовши на вулицю, де був клуб, безстрашний Тарасконець ждав ще трохи, прохожуючись вздовж і поперек перед дверима ранійше ніж вийти. Нарешті, годї вже їх ждати, мабуть вони на сей раз не покажуть ся. Він кидав останній визиваючий погляд в темряву і бубонїв сердито: „Нічого!.. нічогоїсьнько!.. Ніколи,—нічого!“

Після того хоробрий чоловік входив грати в безіг з комендантом.

VI.

Два Тартарени.

З сим горячим бажанем пригод, з потребою сильних переживань, з сею божевільною охотою до мандрівок, поїздок хоч до дїдька в безодню, неначе по волї самого сатани Тартарен ніколи не виїздив з Тараскону.

І се чистїсенька правда, проживши сорок літ безстрашний Тарасконець ні разу не ночував поза рідним містом. Він навіть ні разу не зробив тої славної мандрівки до Марселю, котрою кожен добрий Провансалець оплачує свою повнолітність. Було б дуже багато, коли б він знав Бокер, але ж

Бокер хоч був і не дуже далеко від Тараскона: їх розділяв тільки міст. На жаль вітер так часто зриває сей чортів міст, а він такий довгий, такий неміцний, а Рона в тім місці така широченна, правду кажучи. Ви й самі розумієте...

Тартарен більше любив тверду землю. В чім треба перед вами признати ся, то се в тім, що у нашого героя було дві дуже різні натури: „я почувую в собі двох чоловіків“, сказав якийсь отець церкви, не знаю котрий. Те саме можна б сказати про Тартарена, котрий носив в собі душу Дон Кіхота, ті самі лицарські поривання, той самий героїчний ідеал, те саме божевільє на величність *и на щось романтичне*. Але на великий жаль він не мав тіла славногозвісного Гідалґо, того костистого і худого, тої тіни тіла, на котрім матеріального життя не було навіть і на показ; здібного провести двадцять ночей не скидаючи своєї кираси і сорок вісім годин жити з одною жменею рижу.

З тілом Тартарена було як раз навпаки; він був справжній чоловік тіла, дуже грубий, дуже важкий, дуже випещений, дуже недоторканий, з міщанським апетитом і вибагливий до прислуги. Постать його була черевата і коротка на лапах безсмертного Санчо Панчо.

Дон Кіхот і Санчо Панчо в тім самім однім чоловіку! Ви розумієте, як погано мусіли вони вести хазяйство! Які бійки, які стусани! Замість прекрасного діяльоґа між Люсеном і св. Євремоном, змагання між Тартарен-Кіхотом і Тартарен-Санчо!

Тартарен-Кіхот захоплюючись оповіданнями Густава Емара кричить: „Я їду!“

Тартарен-Санчо, памятаючи тільки ревматизми каже: „я зістаюсь“.

Тартарен-Кіхот, дуже захоплено: покрив себе славою, Тартарене.

Тартарен-Санчо дуже спокійно: Тартарене, накрій ся фланелю.

Тартарен-Кіхот що раз гарячійше: О славні подвійні назури! о кинжали, лазо, і махасини.

Тартарен-Санчо, що раз спокійнійше: О добрі трикотові камізельки! О славні теплі наколінники! О добрі шапки з наушниками!

Тартарен-Кіхот з шкури вилазячи: Сокиру, дайте мені сокиру!

Тартарен-Санчо, звонить до покоївки: Жамето, мій шоколят.

В ту ж мить Жамета з'являється з чудовим шоколятом, гарячим, паруючим, пахучим і смачними сухарцями з анисом, котрі примушують Тартарена Санчо посміхатись заглушаючи голос Тартарена Кіхота.

Ось від чого стало ся так, що Тартарен із Тараскона ніколи не покидав Тараскона.

VII.

**Європейці в Шанхаю. Висока комерція. Татари.
Чи Тартарен з Тараскону брехун. Марєво.**

А тим часом якось то одного разу довело ся Тартатенови їхати, їхати в далеку подорож. Три брати Карсіо-Камюс, Тарасконці котрі мешкали в Шанхаю, запросили його на директора одної їхньої контори в тім місті. Се було б уже справді те житє, котре йому подобало ся. Поважні справи, ціла прірва помішників під його доглядним оком, зносини з Росією, Персією, Азіятською Турцією, і на решті Весока комерція.

В устах Тартарена, се слово, Висока Комерція, набрало ся б для вас справжньої ваги!..

Торговий дім Карсіо-Камюс. Дім Карсіо-Камюс визначав ся між иншим тим, що на нього скілька раз нападали Татари. Тоді хутенько запірали ся

двері. Всі люде брали ся за зброю, вивішували консульський прапор і бах! бах! бах! через вікна на Татарів.

З яким одушевленням Тартарен з Тараскону підскочив, як почув сі запросини, про се я не буду вам оповідати; на жаль Тартарен Санчо не чув на се ухо, і що він був дужчий, то з того діла не вийшло нічого. Проте на місті пішло багато, багато балачок. Поїде він? не поїде? Закладаю ся, що поїде; закладаю ся що, не поїде.

Се була подія!..

І на решті Тартарен не поїхав, але все ж таки ся *пригода* надала йому багато поваги. Чи мати запрошення їхати до Шанхаю, чи їхати в Шанхай, для тарасконців було все одно. Звикнувши балакати про подорож Тартарена, тарасконці вкінці повірили, неначе б він уже звідти вернув ся, і ввечері в клубі всі ті пани роспитували його про дорогу до Шанхаю, про море, клімат, про опіум і про Вищу Комерцію.

Тартарен певний себе, охоче відповідав з подробицями, якими сам хотів, і поволі сей славний чоловігя і сам почав вірити в те, що їздив до Шанхаю, так що росповідаючи *в сотий раз* про напад Татарів, він промовляв уже зовсім певно: „Тоді я озброїв своїх людей, підняв консульський прапор, бух! бах! через вікна на Татар“. Слухаючи се, весь клуб тремтів...

Ну то ваш Тартарен був страшенним брехуном?—О ні! тисячу разів ні! Тартарен зовсім не був брехуном...

Ну то все ж таки він повинен знати і пам'ятати, що ні разу не був у Шанхаю!

Авжеж! без сумніву, він те знав. Тільки ж...

Тільки вислухайте краще, зрозумійте от що. Пора уже раз на завше зрозуміти от що, відносно

тої слави брехунів, котру розпустили мешканці півночі про полудневих. На полудні зовсім нема брехунів, їх не більше в Марселі як у Нім, в Тулузі, в Тарасконі.

Чоловік з полудня не бреше, він тільки помиляється. Він не все говорить правду, але він думає, що говорить. Їхня брехня по їхньому зовсім не брехня, се якесь марево...

Так, марево!.. А щоб краще мене зрозуміти, то поїдьте собі на південь і ви побачите.—Ви побачите того чорта сього краю, в котрім сонце все перемішає і робить більшим, ніж воно є справді. Ви побачите сі маленькі пригорки в Провансі, котрі не вище Монмартра, але вам вдасться що то велетенські гори, глянете на читирокутну катедру в Німі—маленьку як дитяча цяцька,—а вона вам здасться так само великою, як катедра Паризької Богоматери. Ви побачите... Але що й казати. Єдиним брехуном на полудню, коли їх там існує хоч один, так се сонце... Все, чого воно торкається, все те побільшується!..

Що уявляла з себе Спарта в часи свого найбільшого розвитку?... невеличке містечко. Якими були Атени? Більш-менш повітове місто... і все-ж таки читаючи історію, ми уявляємо їх величезними містами. От що робить те сонце. Після сього всього хіба-ж ви будете дивуватися, що те саме сонце проходячи над Тарасконом, могло зробити з старого одставного капітана, як напр., з Бравіди, славного коменданта Бравіду, з буряка зробити баобабі, і з чоловіка, котрому випадало їхати до Шанхаю, чоловіка, котрий там був.

VIII.

Звіринець Мітена. Атляський лев у Тарасконі.

Страшна і урочиста зустріч.

І тепер, коли ми вже показали Тартарена з Тараскона, який він був у своїм приватнім життю,

перед тим ще, як слава поцілувала його в чоло і завітчала вічними лаврами, тепер, коли ми вже оповіли про се героїчне життя в його скромнім осередку, його втіхи, його печали, його мрії, його надії, тепер прискорю наш перехід до великих сторінок його історії, до того самотнього випадку котрий повинен був дати новий напрям сій незрівняній долі.

Се було одного вечера в магазині зброї Кестекальда. Тартарен з Тараскона саме тоді показував скільком любителям вправи з гольчатою рушницею, котра тоді ще була зовсім новим винаходом...

Коли се раптом відкрили ся двері і один стрілець до шапок прожогом вбіг в крамницю кричучи; „Лев!.. Лев!..“ Всі скамяніли; переляк, метушня, штовханина. Тартарен взяв на руку багнет, Кастекальд побіг зачиняти двері. Всі обступають стрільця, розпитують, давають і от що чують: звіринець Мітена, вертаючи ся з Бокерського ярмарку згодив ся затриматись на скільки день в Тарасконі і уже росташовуєть ся на замковій площі; має з собою цілу купу боа, тюленів, крокодилів і чудового лева з Атлясу.

Лев з Атлясу в Тарасконі. Такого ще, від коли памятають люди, ніхто не бачив. Почувши се наші славні стрільці до шапок споглядали гордо один на одного. Яке сяйво покрило їхні мужні чола і освітило всі куточки збройні Кастекальда, і серед мовчання рука стискала руку! Зворушення було таке велике і нежданне, що ніхто не міг вимовити й слова!.. Навіть Тартарен. Блідий і тремтячий, він ще тримав в руках гольчасту рушницю і мислив перед конторкою... Лев з Атлясу, тут, зовсім близько, на два кроки! Лев! Се-б, мовляв, героїчний звір і передовсім лютий, цар звірів, про якого він мріє, се ніби головний персонаж в тій ідеальній

трупі, в котрій сам він грав такі гарні ролі в своїх вимріяних драмах.

Лев! до сто чортів!..

Та ще й з Атлясу!!! Се було більше, ніж Тартарен міг витримати. Раптом він весь розчервонівся. Його очі засяяли... Конвульсивним рухом він перекинув рушницю на плече і, звертаючись до славного коменданта Бравіди, старого одставного капітана, він промовив до нього громовим голосом: „Ходім, коменданте, подивимось!!!

„Гей, стійте - но, а моя рушниця! Куди ви берете мою рушницю!“ Попробував був боязко *розторопний* Кастекальд. Але Тартарен уже вискочив на вулицю, а за ним рушили усі стрільці до шапок і величаво ступали в ногу по воєному. Коли вони прийшли до звіринця, то побачили там вже багато народу. Тарасконці, раса відважна, та ще й до того довго вже не мали жадної розваги, наперли на шатра Мітена і взяли його *приступом*. Сьому всьому груба мадам Мітен була дуже рада... В кабільській одежі, з руками голими аж до ліктів, з залізними браслетами на завісках, батіжком в одній руці і живим курчам, трохи підщипаним в другій, знаменита дама витала Тарасконців від імени барака і позаяк вона мала *подвійні мязи*, то і її успіх був такий же великий, як і її пансіонерів—звірів.

Поява Тартарена з рушницею на плечах нагнала холоду.

Усі ті відважні Тарасконці, що спокійнісінько проходили собі перед клітками, без зброї, без недовіря, навіть без жадної думки про якусь там небезпеку, всі вони проняли ся досить природним жахом, побачивши свого великого Тартарена, як він входив в намет зі страшною вояцькою зброєю. І справді було щось страшного, коли він, сей герой... В мить всі що були перед

клітками одсахнули ся. Діти з переляку почали кричати, дами споглядали на двері...

Аптекарь Безюке вислизнув, кажучи, що він іде за своєю рушницею. Тим часом поволі вигляд Тартарена трохи піддав відваги. Спокійний, високо піднявши голову, відважний Тарасконець повагом обходив шатро, пройшов не спинившись перед балією з тюленем, з призирством кинув оком на довгий желоб повен вжівок, в котрім боа споживав своє сирé курча і нарешті спинив ся перед кліткою лева... Страшне і урочисте побачення! Лев з Тараскону і Лев з Атлясу оден проти одного. З одного боку Тартарен стояв, виставивши одну ногу вперед і обпершись обома руками на свою рушницю; з другого боку лев, лев велетенський, простяг ся на соломі, прищуривши очи, мляво спустивши свою страшну руду гриву на простягнені передні лапи... Обидва спокійно дивили ся один на другого.

Дивна річ! Чи то рушниця змінила йому настрій, чи він почув ворога своєї раси, тільки Лев, котрий досі дивив ся на Тарасконців погордливим поглядом господаря, проводячи по них очима з голови до ніг, сей самий лев раптом розсердив ся. З початку він насупив ся, глухо загарчав, випустив свої пазурі, простягнув лапи; потім підвів ся, витягнув голову і потряс гривою, одкрив свою величезну пащу і страшенно заревів просто на Тартарена. Йому відповів крик переляку. Тараскон збожеволів і прожогом кинув ся до дверей. Всі: жінки, діти, робітники, стрільці до шапок, навіть славний комендант Бравіда... Оден тільки Тартарен з Тараскону не рушив ся... Він був там, відкритий і рішучий, перед кліткою, з саявом на очах і з тою своєю страшною згірдливою посмішкою, котру знало ціле місто.

Трохи згодом, коли стрільців до шапок трохи заспокоїв його вигляд і міць ґраток, вони

наблизились до свого голови і почули як він шептав дивлячись на лева: „Так, так, от так дичина!“

Сього дня Тартарен з Тараскону більш нічого не сказав.

IX.

Особливі прояви марева.

Того славного дня Тартарен з Тараскону більше не сказав ні слова. Але сим самим він нещасний сказав занадто багато.

На другий день в місті було тільки й розмови, що про найближчу подоріж Тартарена до Альжеру і про *половання на левів*. Ви самі, дорогі читачі, були свідками, що сей чоловігга навіть слова не мовив про се, але марево... Скоро весь Тараскон ні про ніщо не говорив, тільки про сей відїзд. На вулиці, в клубі, у Костекальда, люди стрічались і наляканим голосом починали завше так: „А що, ви чули новину?“ і завше була відповідь: „А що таке? Може про подоріж Тартарена? А вже ж!“

Позаяк у Тарасконі кожна розмова починалася з „а що“, а кінчала ся на „а вже-ж“, то того дня „а що“ і „а вже-ж“ лунали голоснійше, ніж коли небудь так що аж шибки в вікнах трусили ся.

Чоловіком найбільше здивованим на все місто був сам Тартарен, коли він почув про свій відїзд до Африки. Але бачте, що означає суєта! Замість того, щоб сказати, що він зовсім не поїде, що він навіть ніколи не думав виїздити, бідний Тартарен не опам'ятавши ся, як його запитали в перше, ніби ухиляючись, відповів: „Хе! Хе!.. Що-ж? може бути... я не скажу.— Другий раз трохи приготувавшись до сеї ідеї, відповів: „Мабуть!“ Третій раз: „Напевне!“

Нарешті, ввечері, в клубі, у Костекальда, трохи очаділий від пуншу на яйцях, від криків

„браво“, від світу; спянілий від того успіху, котрий мали в місті розмови про його відїзд, бідняга він формально оповістив, що йому вже набридло ціляти до шапок і що він поїде, щоб трохи промняти ся вислїжуючи великих левів Атлясу... Страшенно ура заглушило сю заяву. Зараз же новий пунш, стискання руки, потім обійми і серенади при світочах аж до півночі перед маленьким будинком баобаба...

Але Тартарен Санчо був зовсім незадоволений. Одна думка про подорїж до Африки і вислїжування лева примушувала його уже наперед тремтіти і входячи в своє помешкання під спів почесної серенади під вікнами, він страшенно напав ся на Тартарена—Кіхота, він звав його маньякуватим, мрійливцем, безглуздом, тричи божевільним, він йому викладав як на долонї всі небезпеки, котрі ждали його в сїй подорожжї: потоплення корабля, ломота в костях, трасця, дезінтерія, чума, слонова проказа і ще багато всякого лиха. Даремне Тартарен Кіхот кляв ся, що буде обережним, що він гарно кутатиметь ся, що він заготує все що потрібно. Тартарен Санчо не хотїв нічого слухати. Бідняга уявляв себе уже розірваним левами, засипаним пісками пустинї як блаженої пам'ятї Камбіз. Даремне той, другий Тартарен, старав ся заспокоїти, розясняючи йому, що се тільки так сперш здаєть ся, що його ніхто не примушує і що нарешті вони ще навіть не поїхали. Справді ж ясно, що ніхто не пускаєть ся в таку подорїж не заготувавши наперед всього необхідного. Треба ж знати наперед, до чорта, куди маємо їхати, бо не полетиш же крилами як птах.

Перш усього наш Тарасконець взяв ся до читання оповідань всяких великих мандрівників по Африці, звідомлення Мунго-Парка, Кале, доктора Лівінгстона, Анрі-Дювейрьєра.

Тут він бачить, як сї відважні мандрівники,

раніш ніж взути свої стрілецькі чоботи для далекої подорожі, заздалегідь споквола привчали себе переносити голод, жагу, прискорену ходу і всякі інші недогоди. Тартарен взяв ся чинити так як і вони і від того дня їв тільки переварену воду. Перевареною водою звуть в Тарасконі таку юшку: скілька скибок хліба, вкинутих в окріп, з скількома зубками часнику, пучку тмину і трошки лаврового листу. Режим був дуже суворий і ви тільки уявіть собі, як мусів кривити ся бідолашний Санчо...

До захоплення перевареною водою Тартарен із Тараскону добавляв ще інші мудрі практики. Так, щоб при звичаїти ся до довгої ходи, він примушував себе робити що ранку похід по місту разів сім або вісім, то прискореною ногою, то гімнастичною, притуливши лікті до боків і взявши в рот по античній моді два маленькі біленькі камінчики. Потім, щоб при звичаїти себе до нічних холодів, до туманів, до роси, він що вечера виходив у свій садок і пробував там аж до десятої або одинадцятої години, оден зі своєю рушницею коло намету за баобабом...

Нарешті, тому що звіринець Мітена оставав ся в Тарасконі, то ті стрільці до шапок, котрі за сижуovali ся у Кастекальда, проходячи через площу замкову, могли бачити в темряві якогось таємного чоловіка, котрий ходив вздовж і поперек по-за шатром.

Се був Тартарен з Тараскону, котрий при звичаював себе слухати без тремтіння рев лева серед темної ночі.

X.

Перед відїздом.

Поки Тартарен вживав, таким чином, всіх героїчних засобів, очі всього Тараскона були звернені

на нього: про що инше навіть і не балакали. Стрільба до шапок поламала собі крила. Романси замовкли. В аптеці Безюке фортепяно нудило ся під зеленим покривалом, *мухи під ним здихали...* Подоріж Тартарена припинила все.

Треба було бачити успіх Тарасконця в сальонах. Кожен хоче його побачити, з ним побалакати, кожен хотів забрати його до себе, викрасти його. Для дам не було більшої чести, як іти до звіринця Мітена під руку з Тартареном і почути від нього перед самою кліткою лева, як готують ся ловити сіх великих звірів, куди треба ціляти, на скільки кроків, які численні випадки були і т. и.

Тартарен давав свої пояснення кожному, хто хотів. Він читав Жюля Жерара і знав полювання на лева як своїх п'ять пальців, неначе він сам там був. До того-ж оповідав він про сі речі незвичайно красномовно. Але де він був найкращий, то се вечером за обідом у президента Ладевеца, або у славного коменданта Бравіди, старого капітана в одставці, коли йому підносили каву, і всі кріселка підсовували ся і його примушували розповідати про майбутнє полювання. Тоді, обперши ся на стіл, уткнувши ніс в своє мока, герой розповідав схвильованим голосом всі страшні небезпеки, котрі ждали на нього там.

Він оповідав про довгі варті без місяця, про чумні болота, про ріки отруєні листямн олеандра, про сніги, про пекуче сонце, про скорпіонів, про сараяні дощі. Він розповідав там про звичай великих левів Атласу, їхній спосіб бити ся, їх феноменальну силу і їх страшну злість підчас тічки.

Потім захоплений своїм власним оповіданням, він вставав зза стола, скакав посеред ідальні, наслідуючись крик лева, стріл карабіна, бах! бах! свист розривної кулі пор! пор! розмахуючи руками, ревучи, перевертаючи крісла...

Кругом стола всі блідли. Чоловіки переглядували ся киваючи головами, жінки закривали очі з лехким криком переполоху, старі розмахували войовничо своїми довгими ковіньками, а в боковій кімнаті маленькі хлопчики, котрі вчасно полягали спати, пробужені раптовим ревом і стрілами, страшенно переполохали ся і просили світла.

А тимчасом Тартарен не їхав.

XI.

Рубайте мене шаблюкою, панове, але не коліть голкою.

Чи справді була дуже правдива охота їхати?.. Питання дуже делікатне, і на котре історикиві Тартарена не легко було б відповісти. Уже три місяці звіринець Мітена покинув Тараскон, а убивець левів не рушав. Після всього, наш сердечний герой осмілений новим маревом, либонь уявив собі в добрій вірі, що він уже був у Алжирі. Можливо, що завдяки своїм власним оповіданням про майбутні польовання, він уявляв їх собі уже відбутими так само щиро, як уявляв собі, що підіймав консульського прапора і стріляв на Татарів, бух! бух! в Шан-Хаю.

Але на жаль на сей раз, коли Тартарен з Тараскону був жертвою марева, то тарасконці проте не були... Коли під кінець третього місяця ждання, побачили, що стрілець ще не запакував ні одної дорожньої скрині, вони почали нарікати.

„Се буде мабуть так як і з Шанхаєм“! казав Костекальд насмішкувато. І слово торговця зброєю облетіло все місто, бо ніхто уже більше не вірив Тартаренови. Такі наївні боягузи як напр. Безюке, що жахались навіть бліх, і котрі не могли стріляти з рушниці не заплющивши очей, сі були особ-

ливо безжалостні. В клубі, або на площі вони дошкуляли бідному Тартаренови своїми відливими насмішками. „А нарешті, коли ж ся подоріж“.

В *збройниці* Костекальда, уже більше не вірили його думкам. Стрільці до шапок зрекли ся свого шефа. Потім прилучили ся епіграми: Предсідатель Лядевец, який в свої вільні години *переморгував* ся з Провансальською музою, склав місцевою мовою пісеньку, котра мала великий успіх. Там говорило ся про одного відомого стрільця Жерве, котрого страшна рушниця винищила в Африці всіх левів до останнього. На нещасте в сій рушниці сидів якийсь такий химерний чорт: що її завше набивають, *а вона ніколи не стріляє*.

Вона ніколи не стріляє! Ви розумієте натяк. В три менти ся пісенька зробила ся популярною; і коли Тартарен проходжував ся, то *носильщики на набережній*, і маленькі *чистильщики* перед його дверима співали хором:

Пан Жерве тримав рушницю

Її він завше набивав,

Потім поклавши на полицю

Не виїздив і не стріляв.

Тільки се. співало ся здалік завдяки подвійним мязам. Біда яке велике захоплення у Тарасконців!..

Великий чоловік, він прикидав ся що нічого не бачить, нічого не чує. Але там десь глибоко, ся маленька війна потайна і отрутна дуже його мучила. Він почув, що Тараскон вислизає у нього з рук. Спочуття народне переходить до інших і се чинило йому неймовірні страждання.

Ах! Як приємно сидіти за великим столом популярности, але який холод, коли він перевернеть ся. Та на злість власному стражданню Тартарен підсміював ся і потихеньку жив собі як і ранійше, неначе нічого і не було. Але часом ся

машкара радісної безпечности, котру він з гордошів одягав на лице, раптом спадала і тоді замість сміху на нїм видно було досаду і біль...

Якось одного ранку, коли чистильщики чобіт заспівали у нього під вікнами:

„Пан Жерве тримав рушницю“, голоси сїх *обіясників* долетіли до кімнати, де нещасний великий чоловік самé голів ся перед зеркалом. Тартарен завше носив бороду, але коли вона відростала занадто, він тоді трохи мусів її підтинати. Раптом вікно скажено розчинило ся і Тартарен зявив ся в сорочці, в *наволоснику*, намилений добрим білим милом, і розмахуючи бритвою і *милницею* закричав страшенним голосом.

„Рубайте мене шаблюкою, панове, шаблюкою!.. але не коліть голкою! Славні слова варті б історії, але на жаль їх звернуто було до сих малих обіясників, котрі були заввишки такі як і їх скриньки до щіток, і у всякім разі нездібні були ще тримати в руках шаблі!

XII.

Про те, що було вимовлено в маленькім будинку під баобабом.

Серед такої загальної зради, тільки одна армія тримала руку за Тартареном.

Бравий комендант Бравіда, старий капітан в одставці, все звав його тим самим почесним прізвищем: „Се молодчина!“ і уперто стояв на сїм, а се *признане* було далеко вартнійше, уявляю собі, ніж всякі заяви аптикаря Безюке... Ні разу славний комендант не робив ілюзій відносно подорожж до Африки, але тим часом, коли народні поговірки стали дуже голосними, він відважив ся говорити.

Одного вечера нещасний Тартарен сидів собі

сумуючи сам в своїм кабінеті, коли се рантом відчиняють ся двері і з'являється комендант, суворий, одягнений у все чорне в рукавичках, і застібнутий аж до самісеньких вух. „Тартарене!“ вимовив старий капітан *авторітетно*, „Тартарене, треба їхати!“ Він нерухомо стояв в дверях суворий і величавий, як сам *примус*.

Все, що містило ся в сьому: „Тартарене, треба їхати!“ Тартарен з Тараскону все се зрозумів. Весь блідий він підняв ся, обвів кругом себе поглядом замилованим до сього гарного кабінету, такого чепурного, улаштованого, повного тепла і ніжнього світу, глянув на своє широке крісло, таке вигідне, на свої книги, на свій килим, на великі білі фіранки на вікнах, за котрими гойдали ся тоненькі гілячки маленького саду. Потім він підійшов до славного коменданта, взяв його руку, стиснув її енергійно, і голосом, в котрім було чути слюзи, але стоїчно промовив: „Я поїду, Бравіда!“ І він поїхав, як обіцяв, тільки не зараз... йому ще треба було трохи загаяти ся, щоб скласти ся на дорогу.

Перш усього він замовив у Бомпара дві великі скрині, оббиті міддю, з довгою лиштвою, на котрій написано було:

Тартарен з Тараскону.

Скрина з оружем.

Оббивка і *гравированне* напису заняли багато часу. Він замовив теж від Таставена чудовий альбом для подорожі, щоб писати свій *дневник*, записувати вражіння, бо коли нарешті хто хоче мати добрі лови на левів, той мусить про се думати цілу дорогу.

Потім він спровадив з Марселі цілу фуру консервів для страви, для бульону, шатро нового зразку, котре він що хвилини то напи-

нав — то складав, морські чоботи, дві парасолі від дощу, *непромокальний* плащ, сині окуляри, щоб зберегти очі від офтальмії. Нарешті аптикар Безюке виготовив йому маленьку переносну аптечку, з всілякими биндами для перев'язування ран: арнікою, камфорою, винним отцом, гумою і т. п. Бідний Тартарен! Все те, що він наготував, все те не було для нього; але він надіяв ся сими запасами і передосторогами заспокоїти лють Тартарена Санчо, котрий після того, як видізд було призначено, не переставав злостити ся ні в день, ні в ночі.

XIII.

Аж ось нарешті настав він, день славний, великий день. З самісенького ранку весь Тараскон був на ногах. На Авіньонськім шляху і кругом маленького будинку під баобабом аж кишіло. Люди були в вікнах, на дахах, на деревах. Ронські матроси, носпльщики, чистильщики, міщане, пряхи, *тафтарки*, клуб і, нарешті, все місто. Потім теж набігло людей з Бокеру, котрі перейшли, навіть, міст, огородники з передмістя, візочки з напятими великими наметами, виноградарі, верхом на своїх гарних мулах, вбрані биндами, косичками, звіночками, вузликами, *бубенцями* і навіть там і сям видніло ся скілька вродливих дівчат з Арлю, з синіми стрічками, вплетеними в коси, вони сиділи верхом на маленьких мишастих камаргських конячках за спиною своїх коханців. Весь сей натовп товпив ся і штовхав ся перед дверима Тартарена, сього славного Тартарена, котрий їде до Терків стріляти левів.

Для Тараскона Алжир, Африка, Греція, Персія, Турція, Месопотамія, все се творить з себе одну дуже велику країну, майже мітологічну, і се зветь ся Терками (Турками). Серед сеї всеї штов-

ханини стрільці до шапок ходили туди і сюди горді від тріумфу їхнього голови і неначе значучи своїми переходами сліди слави.

Перед будинком під баобабом, стоять два великі повози. Від часу до часу двері розчиняються і дають бачити кількох осіб, котрі проходжають ся повагом по маленькому садочку. Люди виносять скрині і скриньки, подорожні сакви і складають їх на повози. При кожній новій паці юрба тремтіла і голосно називала речі: „Ось шатро... Ось консерви... се ліки... пудла з рушницями...“ А стрільці до шапок зараз же давали пояснення. Коли се коло десятої години, середь натовпу раптом повстав рух. Садові двері скажено повернули ся на своїх завісах.

„Се він!.. Се він!.. закричали в юрбі.

Се справді був він.

Коли він з'явив ся на порозі, по натовпу пройшов гомін дивування.

„Се Турок!..“

Тартарен з Тараскону справді почував своїм обов'язком їдучи в Алжир одягти ся і в алжирську одягу. Широкі плісовані штани з білого полотна, тісна куценька куртка, з металевими гудзиками. На животі широкий на дві пяді червоний пояс, шия гола, голова обголена і на ній величезний фез з блакитною китицею, такою довгою, що!.. До сього ще дві тяжкі рушниці, по одній на кожному плечі, величезний мисливський ніж за поясом, на череві торба з патронами, на стегні гойдаєть ся револьвер в шкіряній торбі:

Се все...

Ой! вибачайте, я забув окуляри. Величезні сині окуляри, котрі приходили ся дуже до речі, щоб трошки змягчити дуже дику постать нашого героя.

„Здоров, Тартарене!..

„Хай жие Тартарен!..“

Ревів нарід. Великий чоловік посміхався привітно, але не здіймав фези, бо йому заважали рушниці. Правда, він тепер уже знав на чим тримається любов народу. Може, навіть в глибині своєї душі він проклинав своїх страшних компатріотів, котрі примусили його виїхати, покинути своє красне гніздечко, з сими білими стінами, з зеленими віконницями... Але сього по ньому не видно було. Спокійний і гордий, хоча трошки блідий, він подав ся на дорогу, оглянувши по воз і, переконавши ся що все як слід, весело взяв напрям до станції, навіть, не оглянувши ся ні разу на дім під баобабом. За ним йшли: бравий комендант Бравіда, старий комендант в одставці, голова Лядевез, збройщик Кастекальд і всі стрільці до кашкетів, потім повози з річами, потім народ. На пероні його ждав начальник станції, старий Африканець з 1830 року, він скільки разів гаряче стиснув йому руку...

Експрес Париж—Марсель ще не прийшов. Тартарен і його головний штаб ввійшли в чекальню. Щоб не було натовпу, начальник станції велів замкнути ґрати.

Цілих чверть години Тартарен проходжав вздовж і впоперек в чекальні серед стрільців до шапок. Він їм оповідав про свою мандрівку, про мисливість, обіцяв прислати шкіри.

Він записав в своїй памятковій книжці чергу на шкіри, наче чергу на кадріль. Спокійний і лагідний як Сократ під той час, коли він повинен був випити отруту, відважний Тарасконець мав для кожного слово, привітливий усміх для всіх. Він балакав просто, привітливо; можна б сказати, що відїзжаючи, він хотів заставити по собі цілу низку зачаровання, жалтів, і добрих згадок. Чуючи в який спосіб промовляє до них їх шеф, всі стрільці до шапок були в сльозах, а де хто навіть каяв ся, напр. голова Лядевез і аптекар Безюке. По кутках пла-

кали де які сторожі. Зо внї, народ дивив ся через ґрати і кричав:

„Слава Тартаренови“!

Нарешті звін зазвонив. Глухий гуркіт, пронизливий свист потряс склепіння... Сідайте, сідайте!

„Бувай здоров Тартарене!..

До побачення Тартарене!..

Бувайте здорові всі“... промовив великий чоловік, і обіймаючи бравого коменданта Бравїду він обіймав весь милий Тараскон. Потім він порснув в прохід і вліз в вагон повний парижанок, котрі мало не повмірали з перестрашу, побачивши сього чужостороннього мушину з стількома карабінами і револьверами.

Порт Марсель. Сідай, сідай.

1-е грудня 186... р. в першій годині по полудні, при світлі зимового провансальського сонця, при світлій ясній, блискучій погоді, марсельці здивовані побачили, що вилазить з корабля на Кансбер якийсь турок. А се що, турок!..

Вони ще ніколи не бачили такого! І все ж таки, бог його знає, чи нема часом турків у Марселі.

Чи повинен я вам казати, що турок, про якого тут мова, був Тартарен, великий Тартарен з Тараскону, котрий йшов здовж *гавани*, за ним везли його пак з рушницями, аптеками, консервами до пристани компанії Туаш, де паке бот Зуав повинен був відвезти його туди, на корабель. Очумілий від світла сонця і запаху моря, з ухами повними тарасконських оплесків, Тартарен весь розпромінений йшов з рушницями на плечах, задерши голову, оглядаючи великими очима сей чудовий порт Марсель, котрий його приголомшував. Бід-

ний чоловік гадав, що йому марить ся у сні. Йому уявлялось, що він зветь ся Сінбад Моряк і що він блукає в однім з тих фантастичних міст, про котрі оповідається в „Тисяча й одній ночі“.

Зір губив ся серед метушні щоглів і кодолів, котрі перехрещували ся між собою у всіх напрямках. Хорогви всіляких країв: російські, грецькі, шведські, туніські, американські... Кораблі, стоячи на пристані, попідіймали вище греблі свої бушпріти неначе ряд багнетів. Під ними видніли ся наяди, богині, Богородиці, і інші розмальовані деревляні різьби, котрі давали імя кораблям. Все се було згрижене морською водою, покалічене, облізле, запліснявіле. Від часу до часу між кораблями проривав ся кавалочок моря, неначе велика муарова хустка заплямлена оливою...

Скрізь метушня щоглів, безліч чайок, котрі робили чудові плями на блакитнім небі, скрізь юнги, котрі перекликали ся між собою на всіх мовах.

На пристани, серед потоків зелених, густих, чорноватих покритих олієм і содою, котрі текли з миловарень, метушили ся гурти митників, комісіонерів, і ріжних готелерів зі своїми кабріолетами запряженими маленькими моторними кіньми.

Торговлі з дивними виробами, закопчені димом бараки, в котрих моряки варили собі їсти, продавці люльок, торговці мавпами, папугами, шнуррами, полотном на паруси, фантастичні старорічні крамниці, де виставлено всяку мішанину: старі гармати, незграбні золочені ліхтарні, старі прилади корабельні, старі беззубі якорі, стара снасть, старі бльоки, старі рупори морські, люнети з часів Жана Барта, або Дічіо-Труена.

Торговки мушлями і черепашками поприсідавши голосно вихвалювали свою черепашню.

Моряки носили ся з своїми смоляними горшками, з паруючими казанками, або з великими

кошиками повними вісьмоланників, котрих вони ходили промивати в біловатій воді під фонтанами.

Скрізь незвичайне накопичення товарів всякого ґатунку: шовкові матерії, мінерали, вагони з деревом, кружалки олова, сукна, цукор, солодкі ріжки, рапс, лакриця, цукровий очерет. Схід і Захід були між собою перемішані. Величезні брили голандського сира тут же фарбували ся Генуезцями на червоно їх власними руками.

Там пристань для хліба, носильщики склали мішки на полицях високих ріштовань. Пшениця немов золотий потік текла серед жовтавої куряви. Люди в червоних фезах мляво пересівали її через великі решета з телячої шкіри, і зсипали потім у візок на двох колесах, котрий відїздив серед цілого полку жінок і дітей з мітелками і солом'яними кошиками. Трохи далі басейн для поправки кораблів, величезні кораблі лежать на боках, а їх обпалюють багатем, щоб відчистити від морської трави, в воді мокнуть кодоли, кругом запах паленої смоли, та приголомшуючий стукіт теслів, котрі оббивають днища кораблів величезними мідяними дошками. Місцями, між щоглами просвіт. Тут Тартарен міг бачити вхід в порт, страшенний рух кораблів туди і сюди; якийсь англійський фрегат відходив на Мальту, красно прибраний і гарно вимитий, з офіцерами в жовтих рукавичках; там гарний і великий марсельський бріг рушав до виходу серед страшного гармідеру і проклонів; ззаду якийсь череватий капітан в сіртуку і в шовковій шапочці, командував рухом по провансальському. Там знову кораблі, котрі виходили хутко на всіх парусах. Інші там десь далеко поволі підходили в сяйві сонця неначе в повітрі.

Скрізь страшенний гомін, гуркіт повозів; „ох і гісс“ матросів, проклони, співи, свистки пароходів, бубни і рожки з фортів Св. Івана і Св. Ми-

колая, звони з Мажор, Аккуль і Св. Віктора, а по над сим усїм містраль *) котрий збирав всі сі шуми, крики, котив їх, тряс ними, додавав до них свій власний голос, творючи якусь божевільну музику, дику, героїчну, як музика великих подорожних фанфар, котрі наганяють охоту десь діти ся кудись далеко полетіти на крилах.

І от під гук сеї чудової фанфари безстраш, ний Тартарен з Тараскону увійшов на корабель, щоб плисти в землю левів.

*) Вітер провансальський.

ЧАСТИНА ДРУГА.

У Турків.

I.

**Переїзд. Пять позицій фези. Вечір третього дня.
Милосердіє.**

Я хотів би, мої дорогі читачі, бути малярем і великим малярем, щоб представити перед вашими очами, в початку другого розділу, різні позиції, котрі займала феза Тартарена з Тараскону, в ті три дні переїзду, на борті Зуава між Францією і Альжіром.

Я вам показав би її з початку підчас відїзду на корабельнім місточку, як вона героїчно і гордо ніби авреолею покривала славну тарасконську голову.

Я намалював би її вам потім під час виїзду з порта, коли Зуав починає підскакувати на хвилях: я вам представив би її тремтячу, здивовану і ніби почувуючу уже перші напади своєї хвороби.

Потім в затоці Ліонській, по мірі того, як виходили на простір і як море робило ся грізнійше, я показав би її при перших подихах вітру, перелякану, насунуту на саме чоло героя, і її величезну синю вовняну китицю, котра стала дубом серед морського туману і бурі...

Четверта позиція. Шеста година вечера, далеко придорожні береги. Нещаслива феза схилила ся над сіткою і жалостливо дивить ся і ніби зондує море. Нарешті пята і остання позиція в глибині якоїсь

узенської каюти, в маленькій ліжку, котре має стільки простору, як добра шухляда в комоді, щось неподібне і відчайне качається охкаючи над ухом.

Се феза, героїчна при своїм виїзді, перевелася тепер на щось вульгарне, стала скорішше шапочкою на лямповий гніт, і насунула ся на самі уха хорої голови, блідої і переконвульсіонованої.

Ох! колиб тарасконці могли бачити свого великого Тартарена лежачого в його шухляді від комода при блідім сумнім світлі, котре падало від малого віконечка, серед сього смердячого духу від кухні і гнилого дерева, від сього нудного смороду пакетбота. Коли б вони чули, як він стогне при кождім ударі шруби, як просить чаю через кожні п'ять хвилин і кляне хлопців дитячим голосом. Мабуть їм дуже і дуже захотіло ся б силувати його до їзди... Але слово історика: бідний турок викликав спочуте! Захоплений нежданно хоробою, нещасний не міг відважити ся скинути з себе альжержський пояс, ні зняти з себе свій арсенал. Мисливський ніж з величезною колодкою підпирав йому груди, футляр його револьвера муляв йому стегно, і до того всього уявіть собі ще гризотню Тартарена Санчо, котрий не втихаючи охав і кляв: „Дурню ти, хиба ж я тобі не казав! А ти хотів їхати до Африки... Тепер маєш, ось тобі й Африка... Чи смакує тобі?“

Але, що найбільше його мучило, то се то, що з глибини свого кабінету і не дивлячись на свої стогнання, сарака чув, як весело сміяли ся посажирі в великій салоні, як їли, співали, грали в карти. А товариство було таке веселе і таке численне на борті Зуава. Офіцери в повнім своїм складі бавили ся з дамами від Марсельського Альказару, якісь актори, багатий мусульман, котрий вертав ся з Мекки, Чорногорський принц страшний жартівник, котрий вдавав з себе Ра-

веля з Жіль Пер. Ніхто з тих людей не мав морської хвороби, і їх час сховався за випивкою шампана з капітаном Зуава, добрим, дуже жвавим марсельцем, котрий мав свій дім і в Альжері і в Марселі, і відповідав своєму веселому призвищу Барбасу.

Тартарен з Тараскону вигнав би їх всіх під чотири вітри... Їх веселість подвоювала його хворобу.

Нарешті на третій день по полудні, на борті корабля счинився надзвичайний рух, котрий вивів нашого героя з його довгого заціплення. Спереду зазвонив звоник. Було чути, як важкі чоботи матросів бігли через місток. „Машина вперед!.. Машина назад“, кричав хрипкий голос капітана Барбасу.

Потім: „машина стоп!“ довге стоянне, потрясіння і більше нічого...

Нічого окрім того, що пакетбот гойдався мовчки з права на ліво, як бальон в повітрі.

Ся дивна тиша настрашила тарасконця.

„Ратуйте! ми потопіємо!“ закричав він страшним голосом, і неначе магічно відзискавши свої сили, він вискочив з ліжка і разом зі своїм арсеналом побіг на місток.

II.

До зброї! До зброї!

Не потопали, але тільки прибули. Зуав тільки прийшов у пристань. — Пристань була чудова, з чорною від глибини водою, але мовчазна, сумна, майже порожня. — Просто на узгір'ю Альжир білий, з своїми маленькими хатками матової білизни, котрі спускалися до моря, притулені одна до другої. — Виставка білизни на косогорі Медона.

А там вгорі синє атлясне небо. Ох! та ще й яке синє!..

Славний Тартарен, трохи заспокоївшись від свого страху, розглядав пейзаж, слухаючи з шапобою чорногорського принца, котрий стоячи рядом з ним називав йому різні квартали в місті: Касба, верхнє місто, улицу Баб-Азана, і т. и.

Дуже добре вихований сей чорногорський князь; він добре знав всі закутки Альжеру і плавно говорив по арабському,—Тартарен з свого боку предложив йому використувати своє знатє...

Коли се несподівано вздовж балясів, на котрі вони було сперли ся, Тарасконець побачив цілий ряд величезних чорних рук, котрі чепляли ся зо внї.—І майже зараз потім перед ним виросла одна голова негра вся кучерява, і ранійше ніж він встиг відкрити рота, весь місток уже був вкритий що найменше сотнею піратів, чорних, жовтих, напів голих, гидких і страшних.

Се були пірати, Тартарен їх пізнав.—Се були вони, се були напевне вони, ті славні „вони“, котрих він так часто шукав на улицах Тараскона в ночі.

Нарешті вони відважили ся показати ся.

В першій хвилині несподіванка приковала його до місця. Але коли він побачив, що пірати кинули ся на речі, зірвали брезент, котрим вони були покриті, і почали нарешті грабувати корабель, тоді доперва наш герой прочумав ся, вихопив свій мислівський ніж, „до зброї! до зброї!“ закричав він пасажирам,—і перший з всіх кинув ся на піратів.

„Ques aso? що там такого? Що се у вас таке?“ спитав капітан Барбасу, котрий вийшов з по за місточка.

„Ах! от на решті ви, капітане! скорійше, скорійше, озброюйте ваших людей“.

— О! то для чого, Милосердний Боже?

- Але ж хиба ви не бачите?
- Що власне?..
- Та он те... перед вами... пірати!..

Капітан Барбасу дивився на нього зовсім приголомшений.

В сей момент, якийсь величезний чорний диявол хутко пройшов мимо їх, з аптекою нашого героя на спині.

„Нещасний!.. Стій!“ закричав тарасконець, і скочив до нього з ножем. Барбасу зловив його на бігу, і тримав за пояс.

„Та заспокойтеся, Бог з вами!.. Се не пірати. Навіть і звання піратів давно уже нема... Се носильники.

— Носильники!..

— Авжеж ж носильники, котрі прийшли по річці, щоб знести їх на землю... Сховайте ніж, дайте мені ваш білет, і ідіть собі спокійно за негром, се чесний хлопець, котрий вас одведе на землю і навіть запровадить до самого готелю, як ви того собі забажаєте!“

Трохи пристижений, Тартарен дав свій білет, і зараз же побіг за негром, спустився по драбинці в величезне човно, котре гойдалося вздовж корабля. — Там уже лежали всі його речі, його скрині, ящики зі зброєю, консерви; а позаяк вони займали весь човен, то не треба було чекати на інших пасажирів. Негр виліз на скрині і звинувся в клубок наче мавпа, обнявши руками коліна. Другий негр взяв ся за весла... Обидва розглядали Тартарена і сміючи ся показували свої білі зуби.

Стоячи з заду, з тою страшною усмішкою, котра наводила такий жах на його компатріотів, великий Тарасконець тримався тремтячою рукою за ручку свого кінжала, бо не зважаючи на те, що йому казав Барбасу, він не дуже покладав ся на добрі наміри сих носильників з ебеновою шкірою,

котрі були так мало подібні до чесних тарасконських носильників.

За п'ять мінут, човен пристав до землі, і Тартарен поставив свою ногу на сю маленьку варварську пристань, в котрій, три сотні літ попереду, оден еспанський галерний каторжник на ім'я Михайло Сервантес лагодив—під буками альжерських каторжан — свій прекрасний роман, що мав звати ся Дон Кіхот.

III.

Заклик до Сервантеса. Висадка. Де Турки? Нема Турків. Розчарованнє.

О Михайле Сервантес Сааведра, коли правда що кажуть, ніби в тих місцях, де мешкали великі люде, блукає і плаває в повітрі якась частина їх аж через цілі віки, то те, що лишило ся після тебе на сїм варварським побережю, повинно тремтіти від радості, бачучи, як висїдає Тартарен з Тараскону, сеї чудовий тип південної Франції, в котрім втілили ся обидва герої твоєї книжки Дон-Кіхот і Санчо Панчо...

Того дня була страшенна спека. На пристани, заливаючись потом від сонця п'ять чи шість митників альжерських ждали новин з Франції, кільканадцять Маврів присівши курили свої довгі люльки, моряки з Мальти тягнули великі сіти, в котрих тисячі сардинок виблискували між нетлями неначе маленькі кавалки срібла.

Але ледве Тартарен ступив на землю, як вся пристань ожила і змінила вигляд. Банда дикарів ще страшнійших ніж пірати на пароплаві, тиснули ся між камінне греблі і перли ся на висїдаючого. Великі Араби зовсім голі під своїми вовняними загортками, маленькі Маври в якімсь лахмітю, Негри, Тунисці, Магони, Мозамбійці, хлопці

з готелю в білих фартухах, всі кричали, рикали, хапали оден другого за одержу, сперечали ся за його багаж, оден беручи його консерви, другий аптеку, і серед фантастичної тарабарщини, ви-крикували до нього назви самих неймовірних отелів.

Очамрілий від всього сього гармидеру, бідний Тартарен, ходив, йшов, лаяв ся, кляв, шамотав ся, потім біг за своїми річами і не знаючи, як примусити сих варварів розуміти його, звертав ся до них по-французьки, по-провансальськи, і навіть говорив латиною, тою пурсоняківською латиною: *rosa, la rose, bonus, bona, bonum*, то все, що він знав...

Даремна праця.—Його не слухали ся...

На щастє якийсь маленький чоловічок, одягнений в туніку з жовтим ковніром, озброєний довгим кийом ключкою, втрутив ся як гомерівський бог в сю метушню, і розігнав усю сю наволоч ударами свого кия. Се був альжирський поліціант. Дуже чемний, він запросив Тартарена зайти в Отель Європейський, і доручив його спеціальним місцевим хлопцям, котрі повели його, а річи повезли на багатьох тачках. З перших же кроків, які Тартарен зробив в Альжирі, він широко розкрив очі від здивовання. Колись поперед уявляв собі, що се якесь орієнтальне місто, феєричне, казкове, щось середнього між Константинополем а Занзібаром... А тут раптом він попав знову в чистісенький Тараскон. Каварні, ресторації, широкі улиці, доми на чотири поверхи, маленька площа, мощена каменем, де військова музика грала польку Офенбаха, мужчини сидючи на кріселках пили підогріте пиво, дами, скільки льореток, і потім військові, скрізь військові... і ні одного Турка! Не було ні одного Турка окрім нього... Тому переходячи пляц він трохи соромив ся. Всі гляділи на нього.

Військова музика зупинила ся і полька Офенбаха розпустила ся десь в повітрі. З двома рушницями на плечах, з револьвером на стегні, суворий і величавий як Робінзон Крузо, Тартарен пройшов поважно між всіми сими групами, але в отелі йому уже не стало сил. Відізд з Тараскону, порт Марсель, переїзд, чорногорський князь, пірати, все се перемішало ся, крутило ся в його голові. Треба було його завести в його кімнату, скинути з нього зброю, і роздягнути його. Навіть уже збирались послати за лікарем: але ледве доткнувши ся подушки наш герой почав так голосно хропти і так рівномірно, що готельова прислуга вважала зайвою поміч науки, і всі розійшли ся потихеньку.

IV.

Перша спроба.

Уже третя година прозвонила на магістратськім годиннику, коли Тартарен прокинув ся. Він спав весь вечір, всеньку ніч, весь ранок і навіть добрий кавалок по полудню. Варто також додати, що уже цілих сих три дні феза була також дуже важка!..

Перша думка нашого героя, лиш тільки він продер очі була така: „Я в краю левів“.

Чому би не так? Аджеж леви суть тут зовсім близькі, за пару кроків, під рукою, і він мусить з ними бити ся, брр!.. його огорнув смертельний холод, і він безстрашно заховав ся під свою ковдру.

Але через хвилину, веселий гомін зовні, таке синє небо, яскраве сонце, котре заливало світлом кімнату, добрий сніданок, котрий він велів собі подати до ліжка, велике вікно, що виходило просто на море, все се скроплене фляшкою чудового крешійського вина, скоро повернуло йому колишній героїзм. „На левів! на левів!“ за-

кричав він скидаючи з себе ковдру і хутко одягаючись.

Плян його був такий: вийти з міста не кажучи нікому нічого, піти в саму глибину пустині, дочекати ся ночі, засісти в засідку, і до першого-ж лева, який прибіжить, бах! бах!.. Потім на другий день повернути ся до європейського готелю снідати, отримати від альжерців поздоровлення і наняти воза, щоб забрати собі звіря.

Він хутко озброїв ся, висадив на спину своє шатро, величезні кінці котрого підбгали ся над його головою, і цупкий, як палець вийшов на вулицю. Там не маючи охоти ні у кого питати дороги, щоб часом хто не догадав ся про його проект, він повернув на право під простим кутком, пройшов аж до кінця луків Баб-Азуна, де в глибині своїх чорних крамниць цілі хмари альжерських жидів немов павуки позасідали в кутках і гляділи, як він йде; потім він перейшов Театральну площу, пересік передмісте і нарешті вийшов на великий порошистий шлях Мустафи.

На сій дорозі було якесь фантастичне накопичення. Омнібуси, фіакри, бігунки, перевозні фури, величезні вози сіна, запряжені волами, ескадрон африканських стрільців, табунки маленьких мікроскопічних осличків, негрівки що продавали сухарі, підводи емігрантів з Ельзасу, спаги в червоних загортках, все се снувало в вихрах пороху, серед страшеного гармидеру, співів, звуків труб, а в куточках між двома парканами поганеньких бараків, темні магонезки, котрі росісували ся перед своїми дверима, коршми повні жовнірів, крамнички, мясники, гицлі.

„Що мені там такого наспівали про той схід“? — подумав собі великий Тартарен; „Та-ж тут нема навіть стільки турків як в Марселю“.

Коли се раптом, він побачив перед собою цибатого верблюда, котрий надувшись мов індик

міряв землю своїми довгими ногами. У Тартарена стрепенуло ся серце:

Ось уже верблюди! То не далеко повинні бути також і леви; і справді через яких небудь п'ять хвилин показала ся юрба стрільців на левів; вона йшла просто на него з рушницями на плечах.

„Боягузи“, сказав наш герой проходячи повз них, „боягузи“! іти на лева цілою бандою і ще з собаками“!..

Він ніколи не уявляв собі, що в Альжері можна полювати на щось инше, як на левів.

Але сі стрільці мали такий добродушний вигляд комерсантів, а їхній спосіб полювання з собаками і торбами був такий патріархальний, що тарасконець, трохи зацікавлений, не витримав щоб не зачепити одного з сих панків.

Ну, як же там, друже, добре полювання?

„Не зле, відповів той, здивовано оглядаючи озброєнне тарасконського вояка.

— Ви забили?

— Ну, а вже ж—не зле... От погляньте. І стрілець альжирський показав на свою торбину набиту кріликами і бекасами.

„Що таке! се ваша торба?...

Ви їх складаєте в торбу?

— А ви ж де волите їх складати?

Але ж в таких разі, се суть... се суть зовсім маленькі...

— Зверху менші а під сподом більші, сказав стрілець, і підбіг великими кроками, щоб догнати своїх товаришів.

Неустрашимий Тартарен ніби остовпів від здивовання серед дороги. Потім через яку хвилину метикування:

— Так!—сказав він, „се очевидно брехуни... вони зовсім нічого не застрілили. І він потягнув ся далі.

Нарешті доми стали рідше попадати ся і люди також. Смеркало, предмети потроху почали

тьмарити ся... Тартарен з Тараскону йшов ще з пів години. Нарешті він зупинив ся...

Наступила ніч. Ніч без місяця, осипана зорями.

На шляху нікого...

Обмірковуючи все, герой догадав ся, що леви не діліжанси і тому не повинні охоче ходити по великих шляхах.

Він попростував через поле... На кожному кроці рови, хмиз, хащі. Все то нічого він йшов вперед... Потім раптом, стій! „Тут в повітрі чути левами“, се сказав наш герой, і понюхав навкруг повітре.

V.

Бух! Бах!

Се була величезна дика пустиня, вся поросла дивовижними рослинами, тими східними рослинами, котрі мають вигляд лютих звірів.

Від слабенького саява зір, їхні тіни дивовижно поростягались по землі у всіх напрямках. Праворуч, сутеніла сувора маса гори, може Атласа!... Ліворуч, невидиме море глухо бубоніло...

Правдиві нетри для принади звірів.

Поклавши одну рушницю перед собою, другу взявши в руки, Тартарен з Тараскону прикляк на коліна до землі і ждав... Він ждав годину, дві години... Нічого!... Тоді він пригадав з своїх книжок, що великі мисливці завше брали з собою мале козлятко, котре вони привязували в скількох кроках перед собою, і сіпаючи за шнурок прив'язаний до його ноги примушували мекать. Не маючи козляти тарасконець пустився на хитрощі і почав мекати підроблюючись під козля:

„Ме! ме!“...

З початку ледве чутно, бо в глибині душі дуже бояв ся, що лев почує... потім бачучи, що

нічого не приходить, він заблеяв голоснійше: ме!... ме!... Знову нічого! З нетерплячки він почав ще раз голоснійше: „ме!.. ме!.. ме“!..

Потім почав з такою силою мекати, неначе його козлятко обернуло ся в вола!...

Коли се раптом, в скількох кроках перед ним зашелепотіло щось чорне гігантських розмірів. Він замовчав.

Тим часом щось те нагнуло ся, обнюхувало землю, підсакувало, качало ся, побігло скоком геть, потім вернуло ся і стало як вконане...

Се був лев; без ніякого сумніву він!...

Тепер дуже добре було видно чотири його короткі лапи, його страшну гриву, і двоє очей, двоє страшних очей, котрі світили ся в темряві...

На приціл! стріляй! бах! бах!

Готово! Зараз же потім відскочив на тин з ножем в руці.

На стріл тарасконця відновів страшенний рик...

„Ось він є!“—закричав славний Тартарен, і упершись своїми міцними ногами, він приготував ся стрітити звіря. Але воно проти його обрахунку було дужче і почало тікати потрійними скоками...

Проте він не рушив ся. Він чекав на самицю... бо так треба було як в книжках!

На жаль самиця не приходила.

Пождавши ще зо дві чи зо три години, Тарасконець втомив ся. Земля була вохка, ніч досить холодна, а подув з моря пронизував.

„Трошки забагато, в такий спосіб дождати дня?“ сказав він сам до себе, і щоб уберегти ся від ревматизму він хотів покористувати ся шатром...

Але чорт би його побрав! Се шатро було такої хитрої системи, такої хитрої, що він ніяк не міг його розскласти.

Він провозив ся біля нього добру годину і упрів навіть, а прокляте шатро не розсклало ся...

Бувають часом такі парасолі від дощу, що в добрий дощ уміють вчинити вам подібну приємність...

Плюнувши на се діло Тарасконець кинув свій прилад на землю, і лїг на нього просто зверху, проклинаючи і лаючи його на всі заставки як правдивий провансалець.

„Ta, ta, ra, ta starata!..

— Що такого?.. спитав Тартаран прокинувшись і скочивши.

Се були ріжки Африканських стрельців, котрі грали зорю в касарнях Мустафа...

Убивець левів здивував ся, протер очі...

Адже ж він думав що в дикій пустині!.. Але знаєте, де він був?.. На грядці артишоків, між ка-рафіолями і буряками.

Його Сахарою була яринова грядка... Все було перед ним, на сїм чудовім-зеленім боці верхнього Мустафа, Альжерські віллї цілком білі, сияли в рожевих промінях наступаючого дня. Можна було подумати, що сидиш в околицях Марселя серед чудових передмістечкових віль.

Огороднича міщанська фізіономія сего сонного пейзажа дуже здивувала бідного чоловіка і навіяла на нього поганий настрої.

„Сї люди божевільні“ промовив він, „садити свої артишоки в сусідстві лева... бо нарешті ж менї не примарало ся... Леви приходили аж сюди... Он де доказ“...

Доказом були справді плями крові, котрі звір тікаючи лишив по собі.

Нахилившись над сим слїдом кровавим, настороживши очі, з револьвером в руці, відважний Тарасконець прийшов від артишока до артишока аж до маленького поля засїяного вівсом...

Трава потоптана, калюжа крові, і посеред сеї калюжи. з широкою раною в голові лежав бокм... угадайте хто?..“

„Лев чорт побери“!..

Ні! осел, оден з тих маленьких віслючків, котрі так розповсюднені в Альжері і котрих там прозивають бурікотами.

VI.

Прибуттє самиці. — Страшний бій. — „Рандеву Кріликів“.

Першим почутєм Тартарена, коли він побачив свою нещасливу жертву, було почутє досади. Від лева в дійсности так далеко до віслючка бурікота!.. Другим почутєм була жалість. Бідний бурікот був такий милий; він мав вигляд такий добрий! Шкіра на його боках, ще тепла, то подіймала ся то опускала ся неначе хвиля. Тартарен схилив ся, і кінцем свого альжерського пояса пробував спинити кров нещасної скотини; сей великий чоловік, який хлопочеть ся коло маленького віслючка, се було найбільш зворушуюче, що ви можете собі уявити.

При сїм стараннїм дотику поясом, бурікот, котрий мав ще за два сотики життя, розкрив своє велике мутне око, ворухнув два чи три рази своїми довгими ухами ніби хочачи сказати: дякую!.. спасибі!“ Потім одна остання корч пройшла з голови до ніг і він більше вже не ворухив ся.

„Нуаро! Нуаро!“ закричав раптом розпачливий голос, і в той самий час в сусіднім чагарнику зашуміли віти... Тартарен встиг тільки встати і насторожити ся.

Се була самиця!

Вона прийшла страшна і рикаюча, в образі старої Альзаски, поганої як мавпа, озброєної великим червоним парасолем і кличучої свого віслюка, так що луна йшла по всьому Мустафі. Правду кажучи, для Тартарена вигіднійше було би мати справу з розлюченою левицею ніж з сею лютою бабою.

Даремне пробував сарака вияснити, як стала ся ся неприємна подія; що він взяв осла за лева...

Стара думала, що він хоче з неї посміяти ся і вигукуючи голосно прокльони почала періщити парасолем нашого героя.

Тартарен, переляканий боронив ся зі свого боку, відбивав удари карабином і прів, задихав ся, підскакував, кричучи: — Прошу пані... але ж прошу пані...

Нічого не помогало! Пані була глуха, а її сила здаєть ся не зменшила ся.

На щастє третій персонаж з'явив ся на полі бійки.

Се був чоловік сеї Альзаски, сам також з Альзасу, він був шинкар, дуже спритний і кметливий.

Коли він побачив, як стоїть справа і що убивець сам напрошуєть ся заплатити за свою жертву, він відібрав зброю з жіничиних рук і почав угоду.

Тартарен заплатив двісті франків; осел варт був десять. Се звичайна ціна бурікотів на арабськім ринку. Потім поховали бідного Нуаро в тїнь фігї, і Альзасець змінивши свій гнів на милість за тарасконські гроші, запросив героя перекусити кавальчик хліба в його шиночку, котрий за два кроки звідси стояв над самісеньким шляхом.

Альжерські стрільці звичайно приходили туди снідати кожної неділі, бо ся місцевість була богата на дичину на цілу милю кругом міста, і нема ліпшого місця для полювання на кріликів.

„А леви?“ спитав Тартарен.

Альзасець глянув на нього дуже здивований:

„Леви?“

Авже ж... Леви... адже-ж ви часом їх бачите? повторив бідака з трошки меншою певністю.

Шинкар голосно засміяв ся.

„Ах! добре! дякую... Леви—та до чого вони?..

— Хиба їх нема в Альжері?..

— Борони Боже! я їх ніколи не бачив, хоча

уже двадцять літ мешкаю в сій провінції. Правда трапляється часом чути оповідання... Мені здається, що газети... Але се далеко далі, там на південь...

В сій хвилині вони прийшли до шиночку.— Шиночок був типовий, які звичайне бувають на передмістях, напр. такі можна видіти і у Вані і у Пантені, з виноградною лозою над дверима, з білярдовими кіями намальованими на стінні з таким знаменитим написом:

Au rendez-vous de lapins.

(Зустріч кріликів).

Зустріч Кріликів!.. О Бравіда, яка памятка! *)

VII.

Історія в омнібусі. Мавританка і жасмінові чотки.

Ся перша пригода могла би здається, хоч би кого знеохотити. Але люде такого гарту як Тартарен, не легко звертають з своєї дороги.

„Леви на полудні“, подумав герой: „Ну щож! ходім на південь“.

І проковтнувши свії останній кавалок, він встав, подякував своїому господареві, подав навіть руку бабі без жадної злостливости, проляв останню сльозу над нещасливим Нуаро і хутко повернув ся в Альжер з твердими намірами спакувати свої річі і їхати того-ж таки самого дня на південь.

На жаль великий шлях з Мустафа, здавало ся, від учера подовшав: некло сонце, стояв хмарою порох! Шатро стало дуже важким!..

Тартарен не мав відваги йти пішки до міста, він дав знак стати першому ж омнібусу, котрий проїздив повз, і вліз в середину...

*) Тут гра слів основана на тому, що слово *lapin* означає також чоловіка бравого і Бравіда завше кликав Тартарена „*lapin*“ (молодець).

Ох! бідний Тартарен з Тараскону! Скільки разів ліпше було б для його імени, для його слави, не влізати в сей фатальний віз, і пішки кінчати свою путь, ризикуючи задушити ся від пороху і спеки, під тягарем свого шатра, і своїх рушниць вилискуючих подвійними мофами.

Тартарен увійшов в повнісінький омнібус. В глибині, укнюпивши ніс у свій молитовник, сидів альжерський викарій з великою чорною бородою. Просто нього якийсь молодий маврійський купець, котрий курих великі папіроси. Далі матрос з Мальти, і чотири чи п'ять маскованих Мавританок в білій полотняній одежі, у котрих було видно тільки очі. Сі дами допіру відбули свою прощу на кладовищу Абдель Кадер. Але не було помітно, щоби сей сумний візит їх дуже опечалив. Чути було їх веселий сміх, стрекотане під масками, і хрупане цукорків.

Тартаренови здало ся, що вони дуже розглядають його. Особливо одна, котра сиділа проти нього, просто втопила свої очі в його і не спускала їх через цілу дорогу. Хоча дама була закрита серпанком, проте жвавість її великих чорних очей продовжених кголем *), мила маленька ручка з золотими браслетами, котру можна було від часу до часу видіти з під серпанку, все, звук її голоса, ніжні руки, майже дитяча голова, все се промовляло за те, що там було щось молоде, прекрасне, варте любови. Сарака Тартарен не знав куди йому сунутись. Мовчазна лагідність сих прекрасних орієнтальних очей його турбовала, хвилювала, убивала; його обсиало то жаром, то морозом...

Під кінець, вмішав ся ще й черевичок сеї дами. Він почув, як по його величезних стрілець-

*) Арабки і морески підмальовують собі очі в зовнішніх кутниках, від чого очі здають ся трохи подовгастими.

ких чоботях бігає сей мініатюрний черевичок, бігає і тріпочеть ся неначе маленька червона мишка... Що робити?

Відповідати на сей погляд, на сей потиск! Авжеж, але, що з того вийде...

Любовна інтрига на сході, се щось незвичайно страшно!.. І в своїй уяві полудневій і романтичній, бравий тарасконець бачив себе уже в руках євнухів, без голови; зашитий в шкіряний мішок, він котить ся в море і голова рядом з ним.

Від сього він прохолов трохи.

А тим часом, маленький черевичок робив свою прогульку, і очі просто до нього розкривали ся, великі неначе два квіти з чорного оксаміту, і ніби промовляли до нього.

— Зірви нас!..

Омнібус зупинив ся, як раз на театральнім пляцу проти улиці Баб-Азу. Одна за другою, путаючи ся в своїх великих штанах, і тримаючи перед собою свої вуалі з дикою грацією, Мавританки посходили. Тартаренова сусідка встала остання, і підіймаючи своє лице промайнула так близько біля лица нашого героя, що обдала його своїм подихом, правдивим букетом молодости, жасміну, мускусу і солодощів.

Тарасконець не витримав. П'яний від любови і готовий на всьо, він вискочив за мавританками.

На шум його амуниції вона обернула ся, поклала палець на свою маску ніби щоб сказати: „тихо!“ і жваво, другою рукою кинула йому маленькі пахучі чотки, зроблені з жасмінового квіту. Тартарен з Тараскону нагнув ся щоб їх підняти, але позаяк наш герой був трохи затяжкий і дуже наладований зброєю, то се протривало досить довго.

Коли він встав з жасміновими чотками на серці, мавританка вже зникла.

VIII.

Спіть собі спокійно, леви Атлясу!

Леви Атлясу, спіть собі!

Спіть спокійно в глибині ваших нетр серед альое і дикого кактусу... Ще скільки днів Тартарен з Тараскону не буде вас вигублювати. На якийсь час, все його войовниче начинне,—скрині зі зброєю, аптека, шатро, консерви,—спочивають мирно складені в Європейській Гостинниці, в кутку кімнати № 36.

Спіть собі без страху, великі руді леви. Тарасконець шукає свою мавританку. По сій історії в омнібусі сарака завше почував на своїй нозі, на своїй широкій траперській нозі, біготню маленької червоної мишки; і навіть морський вітер подихав її пахощі, завше, що б він не робив—знайомі пахощі солодошів і аніжу.

Він зробив її своєю богинею! Але се не була легка справа! Розшукати в місті, де мешкає сто тисяч людей, одну особу, котрої він не знав, і тільки тямив її подих, черевички і колір її очей. Ніхто, хіба тільки один тарасконець, обхоплений коханням, годен був підняти ся до подібної спроби.

Страшно те, що під своїми великими білими масками, всі мавританки до себе подібні, потім сі дами ніколи не виходять, і, коли хочеть ся їх видіти, то треба лізти на верхнє місто, місто арабське, місто турецьке.

То правдива головорізня, се верхнє місто. Маленькі, чорні, дуже вузькі вулички, котрі йшли майже простовісно вгору між двома рядами таємничих домів, котрих дахи лучать ся з собою і творять тунель. Двері низькі, вікна зовсім маленькі, німі, сумні, загратовані. Праворуч і ліворуч, ряд крамниць дуже темних, де турки, дикі з розбійничими мордами—білі очі і блискучі зуби—

курять довгі люльки і балакають між собою так тихо ніби змовляють ся на злодійський напад...

Говорити, що наш Тартарен без хвилювання проходив се страшне місто, було би брехнею. Навпаки він був в дуже тривожнім настрою і в сих темних уличках, де його велике черево займало всю ширину улиці, наш бравий чоловіка не ходив інакше, як з великими пересторогами, уважно придивляючись, і тримаючи палець на язичку револьвера.

Він все робив так, як в Тарасконі йдучи до клубу. Кожної хвилини він сподівався за своєю спиною нападу євнухів або яничарів, але охота побачити свою даму давала йому відвагу і силу гіганта.

Через цілих вісім днів, безстрашний Тартарен не покидав горішнього міста. То його бачили ходячого журавлиними кроками поперед мавританськими лазнями, і очікуючого години, в котрій сі дами виходять гуртами, тремтячі і пахнучі купелями, то він з'являвся опертим об двері мечеті, пріючи й сопучи за скиданням своїх великих чобіт, щоб увійти в святилище.

Часом у вечорі, почувавши себе розбитим від своїх неудач як під лазнями так і біля мечеті, тарасконець, вертаючи попід мавританськими домами, чув одноманітні співи, приглушений бреньк гітари, гудіне бубна і дрібне реготанє жінок, від котрого било ся його серце.

„Може вона тут!“ говорив він сам собі. Тоді, коли улица була порожня, він наближав ся до одного з сих домків, підіймав тяжкий молоток над низьким входом, і несміливо стукав...

Зараз же пісні і сміхи стихали. За стінами не було чути нічого окрім нерозбірливого шушукання, ніби в сонній голубятні.

„Тримай ся, молодче!“ думав собі герой... „Тобі таки випаде щось!“

І справді те, що йому випадало найчастійше, се був великий горщик холодної води на голову, або шкоринки померанців і берберійських фіг...

Ніколи нічого більше серйозного...

Леви Атлясу, спіть!

IX.

Григорій князь Чорногорський.

Минуло вже два довжезні тижні, поки нещасливий Тартарен шукав свою альжерську даму, і дуже правдоподібно розшукував би її ще довше, колиб Провидінне закоханих не прийшло йому на поміч, прибравши вигляд одного шляхтича чорногорця. Було се так:

Зимою, кожної суботньої ночі великий альжерський театр дає свій балъ машкарад, ні більш ні менш як в Парижській опері. Се вічний і нездалий провінціальний балъ маскаррад. В залі народу небагато, скільки прибуд з Бюле або з Казіно, гурти дівчат що слідують за армією, мляві скупці, скільки вигрузчиків і пять або шість маленьких магонезьких прачок, котрі снували туди й сюди, але намагалися бути достойними і розносили за собою хвилі запаху часнику і шафранових приправ...

Але погляд правдивого знавця простував не сюди. Він спинався в фое, перероблене відповідно обставинам в сальон гри... Там до довгих зелених столів пався хоробливий сорокатий натовп: тюркоси, котрі позичали гроші під добрий процент, мавританські купці з горішнього міста, Негри, Мальтийці, хлібороби, котрі приїхали за двадцять пять миль з середини країни, щоб ризиковно ставити на аса гроші вартости пари, або й цілого плуга волів... всі тремтячи, бліді, з стисненими зубами, кидаючи спеціально

грацькі погляди, скошені, перелякані, мутні від напруженого фіксування завше тої самої карти. Трохи далі племя альжержских Жидів, що грають цілою сімією. Мущини в східніх вбраннях не-смачно оздоблених, в синіх панчохах і в оксамітних кашкетах. Жінки грубі, забрезклі і бліді тримали ся в своїх вузьких золотих корсетах так ніби проковтнули кійка... Згруповане кругом столів, все се крикливе племя чогось гармидирувало, рахувало на пальцях і по троху грало. Тільки від часу до часу, по довгих метикуваннях і радах, старий патріарх з бородою відважував ся, і йшов ризикувати фамілійним грошем...

І ось тоді, якб не була партія тверда, блеск жидівських очей звернених на стіл, очей страшних з чорного магниту, примушує тремтіти золоті гроші на скатерти і кінчає тим, що потихеньку неначе шнурочком стягає їх до своєї кишені. Потім скарги, бійки, проклятя всіх країв, божевільна сварка на всіх мовах, обнажені ножі, прихід жандарів, і грошей нема!..

Ото раз в самий осередок сих сатурналіїв і попав великий Тартарен, котрий прийшов сюди поблукати один вечір, щоб найти тут забуте і мир для свого серця.

Герой блукав самотній серед сього натовпу, мріючи про свою Мавританку, коли се раптом чинив ся крик за якимсь грацьким столом, через брязкіт золота прорвали ся два гнівні голоси:

„Я вам кажу що мені бракує двадцять франків, от що, пане!..

— Пане!...

— Але ж... пане!...

— Розумієте, до кого ви говорите, пане!..

— Мені се не цікаво, пане!

— Я князь Григорій Черногорський, от що пане!..

При сім імени, цілий схвильований Тартарен

пропхав ся крізь натовп і намагав ся стати в переднім ряді радий і гордий, що віднайшов свого князя, того чорногорського князя, такого чемного, з котрим він завязав був знайомство на борті накебота...

На жаль, сеї титул високости, котрій так імпонував доброму тарасконцеві, здаєть ся не зробив жадного вражіння на офіцера стрільців, від котрого князь отримав таку образу.

„А!.. так... дуже добре“. Відповів офіцер підсміхаючись: потім звертаючись до галереї спитав:

„Хто знає Григорія Чорногорського?... ніхто“?

Тартатен ображено зробив крок вперед.

„Вибачайте... я знаю князя!“! Сказав він голосом дуже відкритим, з своєю чудовою тарасконською вимовою.

Офіцер стрільків подивив ся йому в очі з хвилию, і здвигнувши плечима, сказав;

„Ну щож! добре... Поділіть ся собі двадцятьма франками, котрих бракує, та нехай на сїм і кінчить ся“.

Потім він повернув ся спиною і зник серед натовпу“.

Тартарен, спалахнувши хотїв рушити за ним, але князь його утримав:

„Лишіть... я сам з ним розправляюсь“.

І, взявши тарасконця по під руку, він хутко вивів його звідти.

Коли вони опинили ся вже на площі, князь Григорій Чорногорський розчулив ся, протягнув руку до нашого героя, і повторяючи схвильовано його імя, почав тремтячим голосом:

„Пане Барбарен...“

— Тартарен!“! поправив той боязко.

Тартарен, Барбарен, не важно!..

Між нами тепер... на життє і на смерть!“

І благородний чорногорець потряс йому руку з дикою енергією...

Уявіть собі, яким гордим тепер був Тарасконець.

„Князь!.. Князь!“ повторяв він збентежений. Через яких чверть години, сі два панки росташували ся собі в ресторані „під Плятанами“ в чудовім нічнім домі, тераси котрого спускали ся понад море, і там за доброю вечерею, покрапленою гарним вином з Крешії, вони відновили своє знайомство.

Ви не можете собі уявити нічого більше принадного ніж сей князь чорногорський. Тонкий, стрункий, з кучерявим волосем, позавиваним щипцями, виголений під пемзу, сіяючий зіздами дивних орденів, він мав хитрі очі, лїнівї рухи і акцент з домішкою італійською, котрий давав йому вигляд фальшивого Мазаріні без вусів.

Правда, твердий в латинській мові він що хвилини цїтував Тацїта, Горація і коментарїї.

Він належав до старої фамілії наслідних князів, але брати вигнали його за лїбералїзм з рідного краю уже більше як десять років, і з того часу він блукає по світі для науки і для приємности, і як князь-філософ. Тут же незвичайний випадок! Князь провів три роки в Тарасконї, і коли Тартарен здивував ся, що ніколи не бачив його в клубі і не стрічав ся на Есплянадї, то його Високість сказав вичерпуючим тоном: „Я рідко виходив“...

І тарасконець, з делїкатности не відважував ся розпитувати докладнійше.

Всі сі високі особи мають завше щось такого таємничого!.. І в решті дуже добрий князь, сей князь Григорій.

Попиваючи весь час червоне вино з Крешії, він зі спочутем слухав, як Тартарен розповідав йому про свою Мавританку, і навіть запевнив його, знаючи всіх сих дам, що він її хутко відшукає.

Пили до дна і довго.

Випили „за дам Альжера! За вільну Чорногорію!..“

Зо вні під терасою, море гойдало ся, і хвилі в темноті били беріг з таким шумом, який йде від мокрого сукна, коли його витрясають. Повітре було тепле, і небо мерехтіло зірками.

В платанах співав соловій...

І Тартарен заплатив за сю ніч.

X.

Скажи мені ім'я твого батька, а я скажу тобі ім'я сеї квітки.

Говоріть мені про князів чорногорських щоб зігнати легко перепелицю.

На другий день по сій вечірці під плятанами, над вечір, князь Григорій був уже в кімнаті тарасконця.

„Жвавійш, жвавійше одягайте ся... Ваша Мавританка найшла ся. Вона зветь ся Байа...

Двадцять літ, мила як ангел, і уже вдова...

— Вдова!.. як щасливо! зрадів бравий Тартарен, котрий бояв ся східніх чоловіків.

„А вжеж, але її дуже стереже брат“.

— Ах, біс його бери!..

— То лютий Мавр, котрий продає люльки на Орлеанськім базарі...

Тут мовчанка.

„Добре“ тягнув далі князь, „ви не такий чоловік, щоб злякали ся таких дрібниць і до того ще навіть і з сим головорізом можна дуже добре скінчити, купивши у нього скільки люльок...

Ходім скорійше... одягайте ся... щасливий неробе!“

Блідий, схвильований, з серцем повним кохання, тарасконець зіскочив з свого ліжка, і за-

стьобуючи нашвидко свої широкі флянелєві штани, почав питати:

„Щож тепер мені слід робити?“—Писати до дами все просто і просити у неї рандеву!—Вона напевне знає по-французькому? Спитав розчарованим голосом наївний Тартарен, котрий мріяв про схід без домішок.

„Вона не знає жадного слова“ відповів князь спокійно... „але прошу мені диктувати, а я по мірі того буду перекладати“.

— О князю, які ви добрі—і тарасконець почав ходити великими кроками по кімнаті, мовчки збираючи свої гадки.

Вам здається, що до альжерської Мавританки не пишуть так само, як до швачки з Бокер.

На велике щастє наш герой мав з собою велике число своїх читанок, котрі дали йому змогу, перемішуючи риторичку індійських апашів Густав-Емара, з подорожжю по сході Лямартіна, і додаючи скільки дуже віддалених пригадок з Пісні Пісень Соломона, скласти лист найбільш орієнтальний, який тільки можна уявити собі. Він починав ся так: „Немов струсь в пісках пустині“, а кінчав ся таким реченням: „Скажи мені імє твого батька, і я скажу тобі імє сеї квітки“...

До такого запрошення, романтичний Тартарен дуже хотів додати букет емблематичних квіток, відповідно орієнтальній моді, але князь Григорій вважав за ліпше купити скільки люльок у її брата, що зараз же мало змягчити дикий настрій того панка і безперечно дало би багато приємности дамі, котра курила немилосердно.

„Ходім скорійше купувати люльки!“ сказав Тартарен повний запалу.

„Ні!.. ні!.. Пустіть мене самого йти туди. Я вам їх сам вигіднійше куплю“.

Як! ви хочете... О князю... князю... І наш бра-

вий чоловічок, весь переконфужений, протягнув свій гаманець прислужному чорногорцеві, совітуючи все взяти під увагу, аби тільки дама була вдоволена.

На жаль справа—хоч добре почала ся—однак не йшла так хутко, як би того можна було сподівати ся. Дуже зворушена красномовністю Тартарена і принаймні на три чверти заохочена першим кроком, Мавританка, здавало ся, дуже радо хотіла його прийняти; але брат мав якійсь сумнів і щоб їх приспати, треба було купити дюжину, ґрос, цілу тачку люльок...

„Якого чортового батька буде робити з ними Бая“... заходив в голову сарака Тартарен;—але він платив що раз і то не скупуючи.

Нарешті, накупивши цілу гору люльок і роспустивши цілі ріки орієнтальної поезії, добили ся таки рандеву.

Я не маю потреби оповідати Вам, з яким битем серця прибирав ся тарасконець, з яким стараннєм і хвилюваннєм він стриг ся, мив ся, парфумував свою роскуйовжену бороду, яку повинен був мати стрілець до шапок, зайве пригадувати також, що він не забув,—бо треба все передбачати—сунути в кишеню кастет і два або три револьвери.

Князь завше дуже милий, йшов також на се перше побачення, щоб перекладати розмову.

Дама мешкала в горішнім місті. Перед її дверми, якись молодий Мавр літ тринадцяти або чотирнадцяти курив папіроси. Се був той славний Алї, страшний брат. Побачивши двох підходящих муцин, він постукав 2 рази до входу і чемно відійшов. Двери відкрили ся. Зявила ся якась негритянка, котра не кажучи ні слова, повела сих панів через вузьке внутрішнє подвір'ячко в маленьку свіжу від прохолоди кімнату, де чекала дама, лежачи на низенькій ліжку... На перший

погляд вона здала ся тарасконцеві меншою і грубшою від тої, яку він бачив на омнібусі... Але ж справді чи се була та сама? Але се підозрінне пролетіло тільки через мозок Тартарена, як блискавка.

Дама була така гарна з своїми голими ногами, з своїми пальцями, пухленькими, обсаженими перстнями, вся рожева, ніжна, а під її корсеткою з вишитого золотом сукна, під квітками її вишиваного одягу почувала ся особа любяча, трохи пестлива, ласа на втіхи і зо всіх боків кругленька. Янтарна рурка від курильні курила ся в її устах і обволікала всю її вінком жовтявого диму.

Увійшовши, тарасконець поклав одну руку на своє серце, і поклонив ся їй найбільш по мавританському як міг, крутячи своїми запушними, закоханими очима... Байя глянула на нього нічого не сказавши; потім, залишивши свою янтарну люльку, повернула ся назад, закрила голову руками, так що видно було тільки її білу шию. і було чути дрібний сміх, подібний до брязькоту перел, в мішочку.

XI.

Сіді Тартрі, бен Тартрі.

Коли ви зайдете коли-небудь у вечері посидіти до альжерських каварень горішнього міста, ви почуєте ще й нині, як маври балакають між собою, підморгуючи і підсміхаючись, про якогось відомого їм Сіді Тартрі бен Тартрі, поважаного й багатого європейця, котрий от уже кілька літ перед сим мешкав в горішніх кварталах з одною маленькою тутешньою дамою, що звала ся Байя. Сіді Тартрі, котрий лишив по собі такі веселі спомини в околицях Касбага, як легко догадати ся, був ніхто инший, як наш Тартарен... Ну і чогож ви хочете! В житті святих і героїв,

трапляють ся часи осліплення, запаморочення, духового упадку. Славний тарасконець не був виїмком, як і всякий инший; от через віщо—протягом цілих двох місяців—забувши і левів і славу, він упивав ся орієнтальним коханем і мрійливо дрімав, як Ганібаль в Капуї, в роскошах білого Альжеру.

Сердега наш наняв в самім серці арабського міста чудовий домок в тубільськім смаку, з внутрішнім подвір'ячком, з банановим садочком, тінистою галерією і водограєм. Він жив там далекий від усього того противного гармидеру з своєю Мавританкою, перетворивши ся сам з голови до ніг у мавра, цілісенький день посмоктуючи чубук нарджіле, та смакуючи мускатові конфітури.

Протягнувшись на каналі просто проти нього, з гітарою в руці, Бая співала потихеньку одноманітні пісеньки, або часом щоб розворушити свого пана вона танцювала танець живота, і тримаючи в руці маленьке зеркальце, і розглядала в ньому свої білі зуби і строга йому різні міни.

Позаяк дама не знала ні пів слова по французькому, а Тартарен по арабському, то розмова йшла досить мляво, і балакучий тарасконець через цілий час каяв ся за ті неумірковані балачки, до котрих він був причасний в аптеці Безюке або у збройника Костекальда.

Але се каяття було не без приємности, бо се був ніби якійсь сплін пристрасти, котрий почував Тартарен лишаючи ся що дня без розмови, слухаючи булькотання курильниці, бренькіт гітари і легеньке хлюпотінне водограя на мозаїковім подвірю.

Курильня, ванна, кохання заповняли все його життя. Виходили рідко. Кілька разів Сіді Тартрі і його дама сидючи на спині міцного мула відправляли ся їсти гранати в однім маленькім саді,

котрий він купив в околицях... Але ніколи... абсолютно ніколи він не сходив в європейське місто. З своїми паними зуавами, з своїми альказарами набитими офіцерами, і з тим вічним брязкотом шабель волочених під аркадами, той Альжер здавався йому незносним і гидким як гауптвахта в західних краях.

В правді, тарасконець був дуже щасливий. Особливо Тартарен Санчо, дуже ласий до турецьких ласощів був дуже вдоволений до свого нового існування. Тартарен Кіхот, той, згадавши про Тараскон і про обіцяні шкури часом почував гризоти на своїм сумлінню... Але се не тягло ся довго, і щоб розігнати ці сумні гадки досить було тільки поглянути на Баю або на ложку сих бісових конфітур пахучих і хвилюючих як питво Цирцеї.

У вечері князь Юрій приходив побалакати трошки про вільну Чорногорію...

З невтомною догідливістю, сей милий сеньор виповняв в домі функції товмача, а в випадку потреби навіть і інтенданта, і все се дурнісінько, за одну тільки приємність...

Тут також Тартарен міг познайомити ся ближче з своїм жаданими Турками. Всі ці головорізи з дикими лицами, котрі ще до недавна завдавали йому стільки страху виглядаючи з своїх темних льохів, оказали ся, з першого ж разу, як він їх пізнав ближче, добрими безборонними комерсантами вишивачами, продавцями солодошів, корінців, токарями люльок, всі добре виховані, скромні, хитрі, чемні і дуже тьменні до гри в буїльот.

Чотири або п'ять раз на тиждень, ці панове приходили провести вечір у Сіді Тартрі, вигравали у нього гроші, їли у нього конфітури, і при ударі десятої години чемно розходили ся дякуючи про рока. По їхнім відході, Сіді Тартрі і його вірна жінка, кінчали вечір на своїй терасі, на своїй

великій білій терасі, котра була стелею їхньої хати і панувала над містом. Довкола тисячі інших терас також білих, спокійних під місячним сяйвом рядами спускали ся до самого моря.

Морський вітер розносив бренькіт гітари.

Раптом, немов якийсь букет зоряний, велика, ясна мелодія розсипала ся ніжно в небі, і на мінареті сусідньої мечети, показував ся якийсь гарний муезін, і викреслюючи свою білу тїнь в синім тлі ночі, співав славу Алаха таким чудовим голосом, що здавало ся наповняв весь круговид.

Зараз же Бая лишала гітару, і її великі очі звернені до муезіна, здавало ся, впивають ся молитвою до нестями. І доки тягнув ся спів, вона лишала ся там, тримтяча, в екстазі, як свята Тереза Сходу...

Тартарен, цілий схвилюваний дивив ся, як вона молила ся і думав в глибині душі, яка повинна бути дужа і красна релігія, така як ся, що могла вчиняти подібну безтямність від переповнення вірою.

Тарасконе, закрий своє лице! Твій Тартарен мріє стати ренеґатом.

ХІІ.

До нас пишуть з Тараскону.

Одного чудового дня по обіді при блакитнім небі і свіжім морським вітерку, Сіді Тартрі верхом на своїм мулі повертав ся в самоті з свого маленького замиського садочку... Широкі плетені торби набиті цитринами і кавунами роспирами широко його ноги, вколисаний рипінєм своїх великих стремен і гайдаючись всім своїм тілом під такт тюпаня свого мула, наш зайдиголова проїздив в той спосіб улюблену країну; схрестивши руки на череві і на три чверти приспаний теплом.

Раптом, при вїзді в саме місто страшний поклик розбудив його.

„Гей, от так не ждав! не вже се Тартарен“.

На се імя—Тартарен,—вимовлене веселим південним акцентом, тарасконець повернув голову, і побачив в двох кроках перед собою веселу кремезну постать Барбасу, капітана Зуава, котрий потягав собі абсінт та покурував люльку біля дверей маленької каварні.

„А! гаразд, Барбасу“, одповів Тартарен стримуючи мула. Замість йому відповісти, Барбасу з хвилику розглядав його вирачивши очі; потім почав реготати, та так реготав ся, що Сиді Тартрі сидів на своїх кавунах не знаючи що чинити.

„Як, ви носите тюрбан, мій бідний пане Тартарене!.. То се, правда, що кажуть, ніби ви пристали на турецьку віру?.. А маленька Байя, чи се не та часом, що співає завше „*Marco la Belle*“?..

— *Marco la Belle*!—перепитав Тартарен з призирством...

„Зрозумійте, капітане, що особа, про котру ви говорите, є честна дочка Мавра і не знає ні одного французького слова.

— Байя ні одного французького слова?.. Звідки ви се взяли?..

І бравий капітан почав реготати ще голоснійше.

Потім побачивши міну бідного Сиді Тартрі, котрий витягнув ся, він похопив ся.

„Але справді, може се не та... може я переплутав... Тільки бачите, пане Тартарене, ви би лїпше зробили, як би ви остерігали ся альжерських Мавританок і особливо чорногорського князя!..

Тартарен, витягнув ся на своїх стременах зробивши свою презирливу міну.

— Князь є моїм другом, капітане. Добре, добре, не гніваймо ся... Ви не пете абсінту? Ні. Але щож тоді робити в сіх сторонах?.. більше нічого... Добре!.. в такім разі щаслива дорога... Ага, до речі, кол-

лего, я тут маю добрий французький тютюн, може ви візьмете з собою на кільканадцять люльок... Ну беріть бо! та беріть, се вам вийде на добре...

То свячений орієнтальний тютюн забив вам баки.

При тих словах капітан повернув ся до свого абсінту, а Тартарен, весь замислений, потягнув ся тютцем до своєї хатки...

Хоча його велика душа відмовляла ся вірити чому-небудь подібному, все ж таки наговори Барбасу засмутили його, а до того ще сі рідні прокльони, тамтешня вимова рідня, котру він допіру чув, все се розбурхало в нім неясне каяття.

Дома він не застав нікого. Байя пішла до лазні... Негретянка здала ся йому якоюсь гидкою, дім сумним... приговорений до безконечної меланхолії, він сів перед фонтаном і почав набивати люльку тютюном від Барбасу. Сей тютюн було завинено в обривок „*Семафора*“. Розгорнувши його він був вражений ім'ям ріднього міста, котре йому впало в очи. „До нас пишуть з Тараскону“.

„Місто наше в страху. Тартарен, убивець левів, відїхав до Африки, щоб полювати на сих великих котів, і уже кілька місяців ми не маємо жадної звістки, що з ним стало ся... з нашим героїчним громадянином?..

Вряд чи прийде який сумнів тому, хто, як ми, знає сю горячу голову, сього смільчака, сього шукача пригод... Чи його як і інших засипало пісками пустині, чи може попав в страшні зуби одного з тих пострахів Атлясу, шкури котрих він обіщав нашому магістратови?.. Страшна ся непевність!

Всеж так негритянські купці, котрі поприїздили на ярмарок в Бокер запевняють, що стрічали в глибокій пустині якогось європейця, загальні ознаки котрого подібні до нашого героя, і котрий простує до Томбукту...

Хай Господь береже, нашого Тартарена!

Читаючи се, тарасконець червонів, бліднів, тремтів. Тараскон цілий уявляв ся, як перед очима: клюб, стрільців до шапок, зелене крісло у Костекальда, і, над усім тим, немов орел розпустивший широко крила в своїм льоті, страшні вуса бравого коменданта Бравіди.

І так там вірять, що він в глибині пустині один і самотній блукає і нищить звірів, а він тут розімліло пестить ся на своїм килимі; уявивши собі те, яким він був там, і яким став тут, Тартарен з Тараскону застидав ся себе самого і заплакав.

Потім герой скочив. „На левів, на левів“.

І подавшись у запорошену комору, де спали його шатро, аптика, консерви, і ящики зброї, він витаскав те все звідтиль на серед двора.

Тартарен-Санчо зник раптово, остав ся тільки Тартарен-Кіхот.

Мигом оглянув він свої матеріали, зброю, одягнув ся, взув свої великі чоботи, мигом написав два три слова князеві, припоручаючи йому Байю, мигом завинув в конверт скільки синеньких білетів, скреплених сльозами, і безстрашний тарасконець покотив в діліжансі по прохливій дорозі на Блідах, лишаючи в хаті свою негритянку здивовану перед курильницею, тюрбаном і капцями, перед всім тим мусульманським збіжем Сіді Тартрі, котре вона потім жалістно поволокла під маленькі білі трилистники галерії.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ.

У левів.

I.

Дорожні диліжанси.

Се був старий колишній диліжанс, оббитий по старій моді грубим синім зовсім полинялим сукном, з тими величезними ґульками з тугої шерсти, котрі по кілька годинній подорожі, понабивають на спині добрі синяки,.. Тартарен найшов собі вільний куток в заднім відділі; він там вигідно розслав ся, і чекаючи подихати мускусними еманаціями великих аффриканських звірів, наш герой тим часом мусів задовольняти ся сими добрими старими пахощами диліжанса, дивно змішаними з тисячу інших пахощів і людей, коней, жінок і шкіри, харчів, і гнилої соломи.

І кого тільки не було в сїм відділі.—Монах трапіст, жидівські купці, дві кокоти, котрі належали до третього гусарського полку; фотограф з Орлеанвілю... Але, хоч була ся компанія цікава, і ріжнородна, тарасконець не мав настрою до балачки і весь час зіставав ся замисленим, тримаючи карабіни в ногах а руками наминаючи ремінці... Його раптовий відїзд, чорні очі Баї, страшне полювання, котре він має перед собою, все се бентежило, гнітило його мозок, не рахуючи того навіть що сей європейський диліжанс з своїм пат-

ріархальним виглядом, серед дикої пустинї, наганяв на нього смутні спомини про Тараскон за часів його молодости, життя на передмістю, маленькі сніданки на березі Рони; ціла безодня споминів...

Потроху западала ніч. Кондуктор засвітив ліхтарі... Диліжанс погойдуючись, скрипів всіма своїми старими поржавілими ресорами; коні тупали, дзвіночки дзвеніли...

Від часу до часу, на горі під брезентом імперіалю, чути було страшний скрегет старого желіза...

Се був воєнний матеріал.

Тартарен з Тараскону, на три чверти сонний, на одну хвилю розкрив очі щоб оглянути пасажирів, котрих підтрясало і вони дуже смішно хилиталися і підтанцювали перед ним, ніби ліхтареві тіні; потім його очі почали тьмарити ся, гадки мутнілі, і він нічого більше не відчував, як тільки дуже неясні стогни осей від коліс, та скарги диліжансових боків...

Раптом, якийсь голос, голос старої відьми, хриплий, розбитий, надтріснутий, покликав Тарасконця його імям: „Пане Тартарене“! Пане Тартарене!

— Хто мене кликав?

— То я пане Тартарене; хиба ж ви мене не пізнали?.. Я старий диліжанс, котрий—двадцять літ перед сим—возив вас з Тараскону до Нім...

Скільки разів возив я вас, і ваших приятелів, коли ви йшли полювати на шапки від Жонкієра або від Белеґарда!.. Я вас з початку не пізнав, завдяки вашій турецькій фезі і вашому череву, котре ви собі набули; але як тільки ви почали хропті, як подобає доброму ліногузови, то я вас пізнав в той мент.

Добре! добре!.. відповів Тартарен трохи знервований.

Потім трохи м'якше додав:

Але що ж ти, мій бідний старенький, що ти тут робиш?

Ах добрий мій пане Тартарене! я не прийшов сюди по своїй добрій волі, вірте мені... Коли було скінчено залізницю з Бокера, мені уже не було чого робити, і мене послали до Африки... Я тут не самотній. Майже всі французькі диліжанси перевезено сюди як і мене. Всі признавали нас за великих реакціонерів, і от тепер тут ми мусимо вести просто каторжне життя... Се є те, що ви у Франції називаєте альжерськими залізницями.

Тут старий диліжанс тяжко і довго зітхнув; потім знову почав. „Ах! пане Тартарене, як би ви знали, як мені жаль, за моїм добрим Тарасконом! Тоді для мене були золоті часи, часи молодости! Треба було мене бачити вранці, як я виїздив чистенький, вимитий свіжою водою, всенький лискучий, з наново лякованими колесами, з ліхтарнями що сяяли як два сонця, а мій брезент завше натертий оливою. Як гарно, весело бувало, коли почтальон виляскував своїм батагом і ніби вибивав ним: Лягадіґаду, я Тараска! я Тараска! А коли до того кондуктор з своїм пістоном на перевязі, в вишиванім над ухами кашкеті, махаючи до свого песика, завше лютого на брезенті імперіалю, коли він, кажу вилазив сам на гору і кричав: „Алюм! алюм!“ Тоді всі четверо моїх коней розворушувалися під шум дзвінків, гавкання і фанфари, вікна скрізь відчинялися і цілий Тараскон з гордістю дивився на диліжанс проїзжаючий по великім королівським шляху.

Який то гарний той шлях, пане Тартарен, широкий, добре догляданий, з своїми кілометровими стовпчиками, викладений маленькими добре обтесаними камінчиками, а праворуч і ліворуч такі чудові лани олив і виноградників. Потім коршомки через кожних десять кроків, і перемінні

коні через кожних п'ять мінут... А мої пасажирі, що то за бравий народ! Мери і сьвященники, котрі їхали до Німу щоб побачити ся з префектом або з своїм єпископом, добрі фабриканти тафти, котрі повертали ся з Мазета дуже поважно, учні колегій на вакаціях, мужики у вишиваних блюзах насвіже виголені в ранці, і там вгорі, на імперіалі всі ви панове стрільці до шапок. Ви завше бували в добрім настрою, і співали так гарно кожний своєї, вечір, при світлі зір!..

Нині зовсім инша історія... Бог його знає, що то за нарід, котрий я вожу, гурма якихсь бузувірів зашлих не знати звідки, котрими я набитий як гробаками, тут і Негри, і Бедуїни, різни всілякі, авантюристи всяких країв, різні хлібороби в рваній одежі, котрі запоганюють мене своїми люльками, і все те балакає такими мовами що сам Господь милосердний їх не зрозуміє...

І потім—гляньте з яким призи́рством до мене відносять ся!

Ніколи не обтирають, ніколи не миють. Навіть шкодують мазила для моїх осей...

Замість колишніх великих добрих спокійних коней, в мене тепер запряжено маленьких арабських коней, на которых не наче чорти понападали; вони гедзкають ся, кусають ся, скачуть під час їзди неначе кози й розбивають мій передок фиркаючи в нього ногами...

Ой!—Ой!.. глядіть. Ось уже знову починаєть ся...

Але й шляхи ж тут!

В сїм місці ще сяк так, бо тут ще не далеко від уряду, але там, трошки далі то й зовсім нема ніякої дороги. Їдь собі, як хочеш по горах і по ярах, через ліси карлових пальм і мастикових дерев...

Ні одної постійної стації...

Все залежить від бажання кондуктора, то

біля сеї ферми, то біля иньшої. Часом сей шилхвіст зверне на яких півтори милї в бік, щоб заїхати до якогось свого приятеля випити абсінту або „шампоро“... а потім поганяй почтарю коней! щоб нагнати страчений час.

Сонце шкварить, порох дихати не дає; а батіг тільки хльоскає.

Тут зачепили ся там мало не перевернули ся! А батіг знову ще ліпше хльоскає. Тут переїздиш річку в брід, замочив ся, дістав нежить, кости ниють...

Знову батіг! батіг! батіг!

Потім вечір, з мене скрізь капає, хвиба се добре в мої літа з моїми ревматизмами!..

Мене ставляють на спочинок мало не перед світом на дворі каравансарая де зо всіх боків гуляє вітер.

Серед ночі шакали й гієни приходять обнюхувати мої пакунки і мародери, котрі боять ся роси ховають ся в мої теплі переділи...

От се те жите, в котрім я пропадаю, мій бідний пане Тартарене, і я буду так волочити ся до ти, поки спалений сонцем, згноєний туманними ночами, я не розвалю ся де небудь, від знесилення, серед поганої дороги, й потім араби будуть варити свій кусскусс підкладаючи в огонь дерев'яні кавалки мого каркаса...

— Блідаг! Блідаг!—викрикнув кондуктор, відчиняючи двері.

II.

Де читачі познайомять ся з маленьким проїзжим панком.

Неясно, крізь вікна заматовані порохом, Тартарен з Тараскону розгледів площу перед гарною підпрефектурою, площу підрівняну, обнесену ар-

кадами і обсажену померанчовими деревами. Серед нього маленькі неначе олов'яні солдати робили свої вправи в ясно рожевім ранішнім тумані.

Каварні зди́мали свої віконниці. В однім кутку, цілий склад всякої ярини... Се дуже приємно, але се ще не пахне левом.

„На південь!.. Далі на південь!“ Шептав добрий Тартарен засовуючись у свій куток.

В сей мент, двері відчинили ся. Ввірвав ся подих свіжого повітря, несучи на своїх крилах серед пахощів цвітучих померанчів, якогось маленького панка в сіртуку фіхового кольору, старого сухорлявого, поморщеного, розміреного, з лицем завбільшки з кулак, з краваткою чорного шовку завширшки з п'ять пальців, з шкіряним портфелем, й з парасолем: чистий мало містечковий писар.

Побачивши такий матеріал до війни біля нашого Тараскону, маленький панок, котрий сидів як раз проти нього, здавав ся страшно здивованим і почав розглядати Тартарена з настирливістю просто женуючою. Тим часом випрягли одні коні і запрягли другі; диліжанс поїхав... Маленький панок все дивив ся на Тартарена... На решті Тарасконець не витерпів й зробивши погірдливу міну та глянувши з свого боку просто в лице панкови спитав: „Се вас дивує“?

„Ні! Се тільки мені заважає“—відповів той дуже спокійно; і справді, з своїм шатром, револьвером, з своїми двома рушницями у футлярах, з своїм мисливським ножом,—не кажучи вже про його природну корпуленцію, Тартарен з Тараскону займав багато місця...

Відповідь малого панка його раздосадувала: „Ви собі гадаєте, що я може повинен був їхати на левів з вашим парасолем?“—сказав гордо великий чоловік.

Маленький панок поглянув на свій парасоль, злегка усміхнув ся; і потім запитав зі звичайною своєю флегмою:

„В таких разі, пане, ви?..

— Тартарен з Тараскону, убивець левів!“

Вимовляючи сі слова, безстрашний Тарасконець потряс, неначе гривною, китичкою своєї фези...

В диліжанті счинив ся рух здивованя.

Трапіст перекрестив ся, кокоти злегка скрикнули з переляку, фотограф з Орлеанівіля приблизив ся до убивця левів, мріючи уже про визначну честь зробити з нього фотографію. Але маленькій панок ніскільки від того не збентежив ся...

„І уже багато ви убили левів, мосье Тартарен?“—запитав він спокійно.

Тарасконець стрінув се в гарний спосіб:

„Чи багато я убив, пане!.. Я вам побажав би мати стільки волося на голові“.

І всенький диліжанс розсміяв ся гляючи на три руді Кадет-Русселевські волоски котрі тремтіли на черепі маленького панка.

Фотограф з Орлеанівіля вставив і своє слово:

„Страшна ваша професія, пане Тартарене... Мабуть трапляли ся вам часом прикрі моменти... Так то бідняка М. Бомвонель!..

— „А! той убивець пантер..“—сказав Тартарен досить зневажливо.

„А ви його знаєте?“ спитав маленький панок.

„То! ще!..Чи я його знаю... Ми з ним разом полювали може більш, як двадцять раз“.

Маленький панок усміхнув ся:

„Ви полювали також і на пантер, пане Тартарен?

— Кілька разів від нічого робити—відповів розсержений Тарасконець.

І додав, підіймаючи голову з героїчним рухом, котрий запалив серця обох кокоток:

„Се не те, що леви!“

— Взагалі, розсмілився фотограф з Орлеансвіля — пантера се не більше як здорова кітька...

„Ну та вжеж не інакше“ додав Тартарен, котрий не пропустив нагоди трохи принизити славу Бомбонеля, особливо перед дамами.

Тут як раз диліжанс спинився, кондуктор пішов відчинити двері і звертаючись до маленького панка, сказав йому, з виразом великої пошани: „Ви уже приїхали, пане!“

Маленький панок встав, вийшов, потім зачиняючи двері сказав:

Дозвольте мені, пане Тартарене, дати вам одну пораду?

— Яку, пане?

— Послухайте мене, ви мені здаєтеся бравим чоловіком, і тому я хочу сказати вам як стоїть справа...

Вертайтеся скорійше в Тараскон, пане Тартарене. Ви даремне стратите тут ваш час... В сій провінції може лишилося ще скільки пантер; але, *fi donc!* се занадто маленька дичина для вас.

Що ж до левів, то з ними кінець. В Альжері їх уже більше нема... Мій друг Шасінг забив останнього.

Потім маленький панок попрощав, зачинив двері і пішов собі посміхаючись з своїм портфелем і парасолем.

„Кондуктор!“ — запитав Тартарен надувшись. — „Що се за панок?“

— Як! ви його не знаєте! — се ж пан Бонбонель!

III.

Монастир для левів.

В Міліанаху, Тартарен з Тараскону зліз, лишаючи диліжанса їхати своєю дорогою на південь.

Два дні доброї стряски, дві ночі проведені з розкритими очима, щоб дивитися крізь двері, чи не з'явиться на полі, біля дороги тінь страшного лева. Така безсонниця варта була скільки годин спочинку.

Потім, коли уже казати всю правду, то після своєї нещасливої пригоди з Бонбонелем, лояльний Тарасконець зле себе почував в присутності фотографа з Орлеанвіля і двох дівчат третього гусарського полка, не дивлячись ні на свою зброю ні на свою страшну міну, ні на свою червону фезу.

Він попростував собі широкими вулицями Міліанаха, повними гарних дерев і фонтанів, але, розшукуючи підходящий для себе готель, сарака не міг ніяк забути слова Бонбонеля!..

Але ж чи правда се? Не вже в Альжирі не лишилося більше ні одного льва? Для чого ж тоді вся отся поїздка, стільки клопоту і втоми?

Раптом на повороті одної вулиці, наш герой опинився чолом в чоло... перед ким би ви думали? Уявіть же собі... Перед розкішним левом, котрий чекав перед дверми якоїсь каварні сидючи на задніх лапах, з королівською величностю і купаючи свою руду гриву в промінях сонця.

„Що ж се мені казали що їх нема більше тут“—скрикнув Тарасконець відскакуючи назад... Почувши сей окрик, лев нагнув голову і, взявши в зуби деревляну мисочку стоячий перед ним на пішоході, протягнув його приниженно до Тартарена, котрий від здивовання стояв нерухомо...

Якийсь араб проходячи кинув в мисочку монету; Лев помахав хвостом... Тоді Тартарен зрозумів усе. Він побачив те, чого спочатку не дало йому видіти зворушення, а власне гурток, котрий оточав бідного сліпого прирученого льва, і двох здоровенних негрів озброєних дубчаками, котрі

водили його по містечку, неначе Савояри свою мавпу.

Не встигла кров обернути ся і одного разу по жилах Тартарена, як він закричав не своїм голосом:

„Падлюки! ви осмілились зневажити в такий негідний спосіб сього шляхетного звіря!“ І прискочивши до льва, він вирвав з його королівської пащі обридливу миску.

Обидва негри гадаючи, що мають діло зі злодієм, кинули ся на Тарасконця розмахуючи дубчаками...

Счинила ся страшна метушня: негри били, жінки вищали, діти реготали ся,

Старий жид швець кричав з глибини своєї крамниці: „От так його, навчіть як рабувати“.

Навіть лев, хоч нічого не бачив, пробував рикати.

Нарешті Тартарен після безнадійної бійки покотив ся на землю серед розсипаних мідяків і смітя.

В самий сей мент, якийсь чоловік проштовхав ся через натовп, відогнав негрів одним словом, а жінок і дітей одним жестом, підняв Тартарена, обтріпав його, обчистив і посадив його сопучого на тумбу.

„Як се ви, князю?“ — зрадів добродушний Тартарен ростираючи собі боки.

„О! авжеж, мій відважний друже—се я... Як тільки я прочитав вашого листа, зараз поручив Баю її братови, наняв пошту, пролетів тридцять миль за одним духом, і на щастє встиг як раз в час, щоб вирвати вас з рук сих жорстоких дикунів... Але ж, Боже милосердний, що ви такого вчинили, чим викликали таку погану справу?

— Та що ж ви хочете, князю?..

Бачити сього нещасного лева з мискою в зу-

бах, зневаженого, осоромленого, що стоїть тут для посміху всеї сеї голоти мусульманської...

— Але ви помиляєтеся, мій шляхетний друже. Навпаки, сей лев для них предмет поважання і обожання. Се священний звір, котрий належить до великого левиного монастиря фондованого ще за триста літ перед сим Магометом-Бен-Ауда; якийсь рід Ордену Трапистів страшний і дикий, повний рикань і смороду звірів, де смирніших левів виховують і приручають сотнями і потім розсилають їх по всій північній Африці з братами прошаками... Милостиня котру вони збирають йде на утримане монастиря і мечеті; і ті два негри показали себе такими ревними тому, що певні, що за кожний гріш милостині, украдений або загублений через їхній недогляд, лев, которого вони водять зараз же їх розірве.

Слухаючи се оповідання неправдоподібне і все ж таки правдиве, Тартарен з Тараскону трохи утішався і голосно сопів.

„Про що мені йде у всім сїм“—сказав він нарешті, „так проте, хоч воно і не подобається Бонвонелеві, що в Альжері ще єсть леви!..

„Чи єсть леви!“—сказав князь з ентузіазмом.—„Та завтра ми підем на рівнину Шеліфа і ви побачите!..

„Що ви, князю!“—ви маєте охоту до полювання, ви також?

„Та за кого ви мене маєте?—невжеж ви гадали, що я вас самого одного пущу в глиб Африки, між сї дикі народи, котрих ні мови ні звичаїв ви не знаєте... О... ні... ні!.. славний Тартарене, я вас більше не покину... Я також хочу бути скрізь там де і ви будете...

„О! князю, князю!..“ І Тартарен сіяючий притис до свого серця бадьорого Григорія, думаючи з гордістю, що за прикладом Жюля Жерара, Бонбонеля і всіх інших славних убивців левів, він

також буде мати чужоземного князя товаришем в своїх полюваннях.

IV.

Караван подорожує.

На другий день в першій годині відважний Тартарен і не менше відважний князь Григорій в супроводі пів дюжини негрів носильщиків, вийшли з Мілїанака і помандрували до рівнини Шелїфа через чудовий проулок затінений жасміном, туями, ріжковими деревами, дикими оливками, між двома тинами тубільських садків і тисячами веселих живих джерел, котрі весело спадали ся з скелі на скелю...

Чисто Ливанський пейзаж.

Навючений різною зброєю так само, як і великий Тартарен, князь Григорій, мав на голові чудове і трохи дивне кепі, все обшите золотими гальонами, а ґарнітур вишиваний квітами і обшитий ланцюжками з срібних ниток, котрі надавали Його Високости фальшивий вигляд мексіканського генерала, або начальника станції з берегів Дуная.— Се чортове кепі дуже інтригувало Тарасконця; і коли він несміливо запитав де яких пояснень, то князь відповів поважно: щоб мандрувати по Африці необхідно прибрати ся в таку одержу; і поблизуючи вишиваною відлогою свого рукава, він розповідав своєму наївному компаньйону про значну ролю, яку грає кепі в наших відносинах з Арабами, острах, який на них наводить ся військова ознака, така вигідна що цивільна адміністрація зобов'язала одягати ся в такі кепі весь свій штат починаючи від шосейного сторожа і кінчаючи зборщиком мита.

В рещті, щоб управляти Альжером—се все ще князь говорить, не треба великої голови,

ба, навіть і зовсім не треба голови. Вистачить одного кепі, одного гарного гальпованого кепі, котреб сіяло на кінці доброї палиці, як шапка Геслера.

Розмовляючи собі таким чином і філософуючи, караван телепався потрошку своєю дорогою.

Бо сі носильщики перескакували з каміня на камінь і перегукувалися мавпячими голосами.

Ящики зі зброєю звеніли.

Рушниці тільки полискували на сонці.

Тубольці проходячи мимо, перед магічним кепі вклонялися до землі...

З заду, на валах Мілянаха, араб начальник бюро, котрий похажав собі з своєю дамою в прохолоді, почувши сі незвичайні вигуки, і побачивши зброю вилискуючу між деревами, на хвилинку замислився, потім велів спустити підйомний міст, бити тривогу, і оголосив в місті зараз же стан облоги.

Добрий дебют для каравана!

На жаль, перед вечером справа трохи попсувалася.—З Негрів, що несли речі, одного схопило на кольки, бо він зів аптичного спарадрупу—Другий упав на край дороги упившись камфорним спіртом.—Третій, той, що ніс дорожній альбом, підохочений позолоченими бляшками замка і переконаний, що в ньому заховані скарби Меки, побіг в Сахару, що мав духу... Прийшлося тільки розвести руками... Караван зупинився, і почав нараду в ріденькій тіні старої фіги.

„Я гадав би“, сказав князь, пробуючи але без успіху, розварити кавалочок пеммікану в удосконаленій каструлі з потрійним дном, „я гадав би, що з сего вечера ми відпустимо носильщиків негрів... Тут недалечко арабський ринок.—Ми трохи затримаємося там і закупимо скільки віслюків...

Ні!.. тільки не вислюків!.. жваво перебив великий Таратарен, котрий при споміні про Нуаро зразу весь почервонів.

І він хитро, додав:

„Як, ви хочете, щоб сі такі маленькі сотворіння таскали всю нашу зброю“?

Князь усміхнув ся.

„Ви помиляєтесь, мій славний друже,—хоча альжерські осли здають ся маленькими і худими, проте вони мають міцні хребти... Боже мій, чого тільки вони не перевозять, от спитайте у Арабів.— Ось як вони виясняють нашу кольоніальну організацію... На самім вершку, кажуть вони, є мусі губернатор з великим кієм, котрий товче ним на свій штат урядничий, той знов щоб помстити ся товче салдатів; салдат товче переселенців, кольоніст товче Арабів, Араб товче негра, негр товче жида, а жид на решті молотить осла; і бідний малий віслючок не маючи кого товкти витягає спину і несе все.—Ви бачете добре, що він може понести і ваші ящики.

— „Се все одно“, відповів Тартарен з Тараскону, „по моему, коли поглянути тоді з боку на наш караван з віслюками, то се не гарно буде виглядати“... Я хотів би чогось більше орієнтального. Ну, наприклад, хоч би верблюда...

— „Як хочете“ сказав Височество і вони знову рушили до арабського ринку.

Прийшло ся йти кільканадцять кілометрів до ринку, що був на краю границі Шеліфа... там було тисяч п'ять—шість обірваних арабів, котрі червіли на сонці, торгуючи з страшним гармидером серед глечиків з чорними олівами, серед горшків з медом, мішків з корінцями і великих куп сігар,—серед великих багать, на яких пекли ся цілі барани, з котрих капав лій; тут же стояла і різниця під голим небом, де негри зовсім голі з ногами в крові, з червоними руками краляли маленькими ножиками козлят, що висіли на дручках.

В однім кутку, під яткою златаною з тисячи кавалків ріжних кольорів, сидів з великою кни-

гою і окулярами якийсь мавр-писарь.— Там якийсь гурток з лютими криками, то гра в рулетку поміщену на мірці для зерна, і Кабіли, котрі деруть горло над нею... Там топін ногами, забава і регіт: се якийсь купець жид з своїм мулом, неначе для потіхи тоне в пісках Шеліфа... Потім скорпіони, собаки, круки, і мухи!— мухи!.. На жаль одного тільки верблюда і бракувало.— На решті всеж таки найшли вони якогось єдиного, котрого хотіли збути ся якісь Мозабіті.— Се був правдивий верблюд пустині, верблюд клясичний, облізлий, сумний, з довгою мордою бедуїна, і з своїм горбом, котрий дякуючи довгим постам спорожнів і звисив ся меланхолійно на бік.

Тартаренови він здав ся таким гарним, що він захотів посадити на нього зверху цілий караван...

Завше се орієнтальне божевіле!.. Звір присів: на нього навючили ящики. Князь сів на шиї сеї тварини. Тартарен, для більшої величності, аж на самий вершок горба між двома ящиками; і там гордий, пишаючись і витаючи шляхетним жестом ціле ярмаркове збіговисько, він дав знак рушати.. Щось незвичайного, чудового! Як би то ті з Тараскону могли його бачити!..

Верблюд випростав ся, витягнув свої великі вузловаті ноги і полетів... Боже милостивий! через кільканадцять кроків Тартарен почув, що зблід, і геройська феска знов починає приймати одну за другою всі колишні позіції з часів їзди на „Зуаві“. Сей бісів верблюд гойдав як фрегат. „Князю-князю“ мурмотів Тартарен блідий як стіна, ухопившись за жорстку шерсть горба, „князю, злізьмо... Я чую... я відчуваю... що я готов осоромити Францію“...

Але куди к чорту! верблюд летів як оглашений, і ніхто не спинить тепер його: чотири тисячі Арабів бігли ззаду голими но-

гами розмахуючи руками, регочучи як божевільні, і поблискуючи на сонці своїми шістьма сотнями тисяч білих зубів...

Великий чоловік Тарасконський повинен був скорити ся.

Він сумно схилив ся на горб. Феза прибирала всі позиції які хотіла... І Францію осоромлено.

V.

Вечірні чати в олеандровім гаю.

Який не був мальовничий їхній новий верховець, проте наші убивці левів повинні були відмовити ся від їзди на ньому з огляду на фезку.

Вони подорожували далі пішки, як і попереду, і караван спокійно йшов собі на південь малими переходами, Тарасконець в голові, чорногорець в хвості каравану, а верблюди в середині навючений зброєю.

Експедиція тягнула ся вже майже місяць. За сей місяць, розшукуючи ненаходиних левів, страшний Тартарен блукав від дуара до дуара (села) по безмірній плоскорівні Шеліфа, по сій дикій і смішній французькій Альжерії, де пахощі старого Орієнту змішують ся з крепким смородом абсенту і казарми, де переплутані Авраам і Зузу, як щось феєричне і наївно жартовливе, неначе сторінка „Старого Завіту“ розказана сержантом Раме або брігадиром Піту... дивовижне видовисько для очей, що вміють бачити... Дикий і гнилий нарід, котрий ми цивілізуємо даючи йому наші пороки... Жорстока влада і її контролю через фантастичних баш-ага, які закутавшись поважно в свої великі ленти гонорового Леґіону, велять бити по пятам свій нарід тільки за одне „ні“ або за одне „так“.—Каді без всякої свідомости справедливости в своїх ве-

ликих окулярах, лицеміри Корана і Закона, які тільки мріють про п'ятнадцяте число місяця серпня і про вивиснення, продають свої присуди, як Ісав право первородства за миску сочевиці або кусскусу в цукрі. Каїди (голови племен) розпустні і п'яниці, колишні льокаї якогось генерала Юсуфа, гуляють собі з прачками магонезькими, і запивають шампаном баранячу печеню в той самий час, коли перед самими їхніми наметами, всеньке їхнє плем'я пухне з голоду, і гризеться з хортами за обгризки від каїдського стола.

І потім все навкруги якесь облізле не орані степи стоять облогом, вигоріла трава, корчі без листя, макізи, кактуси, січовиця дика—от така се житниця Франції!.. Житниця без зерна, оттаке то! і богата вона тільки на шакали і на блощиці. Покинуті села, перелякані племена, що блукають не знаючи де, тікаючи від голоду і лишаючи трупи вздовж шляху.—Де не де французьке сільце, з обдертими хатами, з необробленими полями, з лютою саранчою, яка з'їдає все навіть заслони на вікнах, а хлібороби сидять по каварнях напиваючись абсінтом і дискутуючи над проектами реформ і конституції.

От що міг бачити Тартарен як би дав собі такого труду. Але захоплений цілковито мріями про левів чоловік з Тараскону йшов просто вперед, не оглядаючись ні на право ні на ліво, уперто фіксуючи свій погляд на виміряних звірях які ніде не з'являлися.

Позаяк шатро не розкривалося, кавалки пемікану не розварювалися, то караван повинен був спинитися і рано і ввечері в якій небудь громаді. Скрізь, завдяки кепі князя Григорія наших стрільців приймали дуже радо. Їм давали пристановисько у ага, в якихсь дивних палацах, в великих білих будинках без вікон, де можна було знайти дивну мішанину турецьких калянів і ко модів з чер-

воного дерева, Смирненських килимів, і ламп з регуляторами, до того кедрові скрині повні турецьких секінів, годинники, оздоблені в стилі Люї-Філіппа... Скрізь справляли Тартаренови гучні фестини, зо всілякими фантазіями... В його честь ціла громада робила якісь вправи, виблискувала на сонці своїми бурнусами і стріляла. Потім, коли порох уже було вистіляно, добрий ага приходив і подавав свій рахунок... Се те—що зветь ся арабською гостинністю.

І все ні однісінького лева.

Як раз стільки само, як і на Новім Мості

Тим часом Тарасконець не тратив надії. Поглубляючись відважно на південь він цілими днями кінцем свого карабіну оббивав корчі, або карлові пальми і шмигав по кущах роблячи „фррт, фррт“. Потім що вечера, перед тим як лягати спати, він дві або три годині стояв на чатах, впікуючи лева... Але загублена праця! Лев не показував ся. Все ж таки одного разу перед вечером, коло шостої годині, коли караван продирав ся кріз фіолетовий січовичний ліс, товсті перепелиці, тяжкі від спеки борсали ся там і сям в траві, так ото тоді Тартаренови з Тараскону здало ся, ніби він почув, але десь далеко, так неясно, ніби воно було заглушене і розірвано брізом—се чудове риканє лева, яке він слухав стільки раз там в Тарасконі, поза бараком Мітена.

Спочатку герой подумав, що то йому примарилось... Але може через яку хвилину, знову далеко, але трохи яснійше, рикання знову почули ся і сим разом, переляканий горб верблюда затремтів так, що на йому відозвали ся ріжні консерви і ящики з пабоями, а зо всіх кутків круговида почуло ся перелякане завиванне сільських собак.

Тут уже для сумнівів не стало місця...

Се був лев... жвавійше, жвавійше на чати. Щоб не стратити і одної хвилини.

Се трапило ся як раз недалеко якогось старого марабута (могила святого) з білою банею і з великими жовтими капцями покійного, покладеними в ніші над дверима, ціла купа дивних дарів, поли бурнусів, золотих ниток, і руде волоссе, все се висіло вздовж стіни... Тартарен з Тараскону лишив тут свого князя і свого верблюда і пішов шукати місця для чатів. Князь Григорій хотів за ним йти, але Тарасконець відмовив ся, він хотів стрінутися з левом сам оден. Все ж таки-він посовітував его Височеству не віддалятися і, на всякий випадок він доручив йому свій портфейль, грубий портфейль, набитий цінними паперами і банковими білетами, бо він бояв ся, щоб часом лев не порвав його лапами. Зробивши се, герой пішов на своє місце.

За сто кроків перед марабутом, маленький олеандровий гайок мрів в лехкім серпанку вечірнього смеркання, над берегом якогось майже висохлого потоку. Тут Тартарен примостив ся, ставши одним коліном на землю, зовсім по припису, карабин взявши в руки і свій великий ніж мисливський засадивши гордо перед собою в прибережний пісок.

Ніч наступала. Рожевий відтінок природи переходив в фіолетовий, потім в темно-блакитний... Внизу, між ріп'яками річки маленький струмок ясної води виблискував, ніби ручне зеркальце. Се був водопій диких звірів.

На схилі другого берегу, видніла ся неясно стежка біла, яку протовкли по січовиці грубі звірячі лапи. Той таємничий схил наганяв доброго страху. Додайте до сього якесь неясне кишіне африканських ночей, шелест гиляк, притишені кроки бродячих звірів, хрипле завивання шакалів, і десь в горі в небесах, на сто, а може й двісти

метрів високости, великі зграї журавлів, котрі пролітають крачучи так, ніби діти, яким ріжуть горло, і ви признаєте, що було чого в тих обставинах бути схвильованим.

З Тартареном так і стало ся.

І навіть дуже стало ся. Зуби у нього стукали. Сарака!

І навіть люфи його нарізного карабіну, обперті на ручку застромленого в землю мисливського ножа, стукали як пара кастанет... Але чого ж ви хочете! Часом трапляють ся вечорі, коли люди не мають доброго настрою, а потім, яка би то й честь була, як би герой ніколи не мав страху..

Так те! Так і Тартарен бояв ся, і при тім завше, весь час.

Так чи сяк, але він тримав ся добре одну годину, дві годині, але навіть і героїзм має свої межі...

В висохлім жолобі річки перед собою Тартареи раптом почув скрип кроків по ріп'яхах, котрі перекочували ся. Сей раз переляк підіймав вже його з землі. Він вистрілив обидва рази в темряву ночі на щастє і що духу вистало побіг до марабу, лишивши свого ножа застромленого в пісок ніби хрест на спомин найстрашнійшої паніки, котра колись обхопила душу побідника гідр.

— „До мене, князю... Лев!..

Тишина.

— „Князю, князю чи ви тут?“

Але князя не було тут.

Добрий верблюд самісенький в сяйві місяця кидав на білу стіну марабута чудну тінь свого горба... Князь Григорій утік, забравши з собою портфейль і з ним банкові білети... Уже цілий місяць Його Високість чекав такої okazji.

VI.

На решті!..

На другий день після сеї трагічної і багатої пригодами ночі, коли наш герой прокинув ся раннім ранком і переконав ся, що сей князь справді втік, зник без вороття; коли він почув себе самотнім біля сеї білої могили, зрадженим, обкраденим і покинутим серед дикої Альжерії, з верблюдом, у котрого порожній горб, і з скількома монетами в кишені, єдиним і всеньким засобом життя, тоді перший раз в життю на Тарасконця напав сумнів. Він не вірив в Черногорію, перестав вірити в дружбу, не вірив в славу і, навіть, у левів; і великий чоловік почав гірко ридати. І ось, коли він там сидів так замислившись на порозі марабута, тримаючи голову обидвома руками, а карабін колінами під сумним поглядом верблюда, раптом корчі проти нього розсунули ся і остовпільний Тартарен побачив на десять кроків перед собою величезного лева, котрий просто йшов до нього, високо піднявши голову і так страшно зарикав, що затрусили ся стіни марабута зо всею мішурою, що висіла на ній і навіть з капцями святого в ніші.

Оден тільки Тарасконець не затрусив ся... „На решті!“ скрикнув він, приставляючи рушницю до плеча. Бах, бах, пафт, пафт! І кінець. Лев отримав в голову дві розривні кулі.

Цілу минуту на розпаленім тлі африканського неба стояв страшний фейерверк з розірваного мозку, кров'яної пари і розметаної рудої шерsti. Потім все се осіло ся і Тартарен побачив... двох здоровенних негрів, дуже розлючених, котрі бігли просто на нього з піднятими кіями. Два негра з Міліанаху!

О, горе! Се був приручений лев, бідний

сліпець з монастиря Магомеда, якого повалили тарасконські кулі.

На Магомета, Тартарен і тепер щасливо вискочив. Сказані від фанатичної лютости, два негри поводатори напевне посікли б його на мотлох, як би Бог християнський не послав йому на поміч ангела хранителя, польового сторожа Орлеанвільської громади, котрий йшов собі маленькою стежкою з своєю саблею в руках.

Вигляд муніципального кепі зразу ж заспокоїв гнів негрів. Тихо, але величаво, чоловік з урядовою бляхою списав протокол, велів скласти на верблюда те, що лишило ся від лева, велів йти за собою і оскарженому і позивальникам, і попростував до Орлеанвіля, де все склав в громадській канцелярії.

Се була довга і страшна тяганина. По за Альжерією диких племен, котрі він обїхав, Тартарен з Тараскону мусїв познайомити ся тоді з другою Альжерією не менш смішною і страшною, Альжерією містечковою, з її судами і адвокатами.

Він пізнав там двуличний суд, котрий набере своїх переконань в задніх кімнатах каварень, пізнав циганерію судейських людей, спинки крісел яких просмерділи ся горілкою, білі краватки поплямлені підробленим шампаном, він пізнав усіх тих писарчуків, адвокатів, справоздавців, всю ту сарану гербового паперу, голодну і пожадливу, що обїдає нещасного хлібороба ніби кукурузяне поле листочок за листочком (правдива сарана)... до самісеньких халяв і пускає його, здерши останню сорочку.

В сій справі передо всім діло йшло об тім, чи забито лева на території цивільній чи військовій. В першім випадку справу повинен розглядати трибунал комерційний, в другім, Тартарен підлягав військовій раді, і при сім слові: „військова

рада“, вражливий Тарасконець уже бачив себе розстріляним під валами, або гниючий на дні ями.

Найгірше було те, що межі обох територій дуже непевні в Альжерії... Нарешті, через цілий місяць тяганини. інтриг, стоянь на сонці в дворах арабських канцелярій, було дізнано, що, хоча з одного боку лева було забито на території військовій, та проте з другого боку, Тартарен в той мент як стріляв, стояв на території цивільній. Таким чином, справа розбірала ся по цивільному. Нашого героя присуджено заплатити дві тисячі п'ятьсот франків винагороди без судових коштів.

Звідки ж все се заплатити? Кільканадцять пістрів; що втекли від рабівничих рук князя давно вже розійшли ся на різні гербові папери і на горілку судцям. Нешастний убивець левів мусів продати свої ящики зі зброєю оден за другим, карабін за карабіном: Він продав кінжал, кріш майсейський, кастет... Якийсь крамар купив консерви до їди.—Аптекарь купив те що лишило ся від спарадрупу. Великі чоботи пішли тудиж, за ними і удоконалене шатро перейшло до якогось торговця старими речами, котрий вихваляв його перед покупцями, ніби кохінхінську рідкість...

По уплаті всього присудженого, у Тартарена лишилася ся тільки шкура лева і верблюд.—Шкуру він старанно запакував і відослав в Тараскон, на адресу бравого коменданта Бравіди.—(Ми потім зобачимо, що стало ся з сею казковою шкурою).—Щож до верблюда, він кмітував собі як би ліпше скористати ся ним, щоб переїхати Альжир, звичайно не верхом на нїм, але тільки продавши його щоб заплатити за білет в діліжансі. Се ще найліпший спосіб подорожувати на верблюді.—На жаль сю скотину трудно було де небудь примістити і ніхто не дав за неї навіть і грошика.

Тартарен тим часом хотів за всяку ціну, як найскорійше вернутись до Альжиру.

Йому хотіло ся знову побачити синю корсетку Баї, її хатинку, її фонтани, спочити трохи коло білих трилистників її маленького мінарета, чекаючи грошей з Франції.

І так наш герой не вагав ся. Обірваний, але ні кришки не зломаний, він рушив в дорогу пішки, без грошей проходячи що дня потрошку.

І в сій ситуації верблюд не лишав його. Ся дивна худобина виявляла до свого хазяїна якусь невиясниму ніжність, і, бачучи що він виходить з Орлеанвілю, рушила й собі йдучи за ним побожно, розміряючи свої кроки з його і не відступаючи навіть на оден ступінь.

В першу хвилину Тартаренови се здало ся дуже зворушующим; ся вірність—се посвяченне на всякі негоди дійшли до самого серця, тим більше, що сей звір був дуже вигідний і не довався майже нічим. Тим часом через скільки днів Тарасконцеві наскучило без перерви мати у себе за плечима мелянхолійного товариша, котрий нагадував йому всі його негоди. Потім до того примішала ся досада, він сердив ся на нього за його сумний вигляд, за його горб, за його ходу загнужданого гуса.

Сказати просто він нарешті зненавидів його і захотів як не будь його позбути ся; але скотина тримала ся міцно... Тартарен пробував як небуть його загубити, але верблюд його знову скоро віднаходив; він пробував бігти, але верблюд біг ще скорійше... Він його прогоняв, кричав на нього, кидав камінєм. Верблюд трохи припиняв ся, сумно дивив ся на нього, і потім через яку небудь хвилину, знову рушав, і завше нагнав його.

Тартарен мусів нарешті піддати ся.

Всеж таки, коли після вісьмох довгих днів

ходу, Тарасконець запорошений і змучений, побачив далеко серед зелени блискучі білі тераси Альжеру, коли він опинився перед мійськими ворітьми, на шумній алеї Мустафа, серед Зуавів, біскрів, Магонезок, котрі метушилися кругом нього і розглядали, як він маршував з своїм верблюдом, тоді терпець йому урвався; „Ні! ні!“ сказав він, се не можливо... я не можу вступати в Альжер з подібним звірем!“ і використавши момент коли скупчилося багато возів він зробив гака в поля і скочив у рів!

Через хвилину він побачив у себе над головою на шосе верблюда, який дибав величезними кроками витягнувши трівожно шию.

Тоді, неначе скинувши з себе великий тягар, наш герой вийшов із своєї схованки і вступив в місто бічною доріжкою, котра йшла по під мурами маленької загороди.

VII.

Катастрофа за катастрофою.

Підійшовши до своєї мавританської хати, Тартарен зупинився дуже здивований. День уже кінчався, улица була пуста. Через низькі гостролуки двері, котрі негритянка забула зачинити, було чути реготи, дзвін шклянок, бахканє корків від шампана, і по над усім сим веселим гамом виступав жіночий голос який співав весело і ясно:

Aimes-tu, Marco la Belle,

La danse aux salons en fleurs...

„Великий Боже!“ Скрикнув Тарасконець зблідши і вскочив в подвір'я.

Сарака Тартарен! Що його там ждало... Під лутками малого замкненого подвір'я, серед пляшок, тісточок, розкиданих подушок, люльок, бубнів, гітар,

ла Бая, без своєї синьої безрукавки без корсетки, тільки в одній газовій сорочці вишиваній сріблом і в величезних штанах блідо рожевого кольору, і співала *Marco la Belle*, одягнувши на бакір офіцерський маринарський кашкет...

На солом'яній маті, підобгавши під себе ноги, пересичений пестощами і конфітурами, Барбасу, клятий капітан Барбасу, тріскав зо сміху слухаючи її.

Зявище Тартарена, змізернілого, схудлого, запорошеного, з палаючими очима, з тремтливою фезою, раптом перебило сю милу турецько-марсельську оргію. Бая злехка вискнула як злякана левретка, і втікла в хату. Барбасу, ні скільки не стрівожився і сміючись закричав: „Ого, пане Тартарене, щож ви на се скажете? Тепер ви самі бачите, що вона чудово уміє по французькому!“

Тартарен з Тараскону рушив вперед лютий до краю:

„Капітане!

— *Digo-li que vengue, maun bon!*“ закричала Мореска, схиливши ся з галерії з каналаською посьмішкою. Бідняжка упав спіткнувшись об бубон.

Його Мореска уміла навіть балакати Марсельським жаргоном!

Я ж вам казав: „не вірте Альжеркам—додав сентенційно капітан Барбасу. Се все одно що ваш черногорський князь“.

Тартарен підняв голову.

„Ви знаєте де тепер князь?

„А як же, він недалечко. Він мешкатиме пять літ в гарній тюрмі Мустафа. Чудак, дав зловити свою руку в чужій кишені. На решті, се не перший раз на нього падає тїнь.

Його Високість сидів уже три роки в центральнім будинку якоїсь частини... здається... здається чи не в Тарасконі.

„В Тарасконі!.. Скрикнув Тартарен зараз же просіявши“. „Так от чому він знав тільки одну частину міста...

— Авжеж без сумніву Тараскон бачив він з центральної тюрми...

Ах, бідний мій пане Тартарене, треба добре розкривати очі в сій діявольській країні, бо без того вас можуть спіткати речи не дуже приємні. Також наприклад ваша історія з моеціном...

— Яка історія? який моецін?

— От туди к чорту!.. Та же ж той моецін що мешкає просто вас, і залицяв ся до Баї...

Акбар розповідав цілу ту справу на другий день, і цілий Альжер шей теперечки смієть ся... Тай митець же сей моецін, котрий зі своєї вежі, співаючи свої пісні, під вашим носом залицяв ся до дівчини, і призначав їй рандеву прикликаючи імя Алаха...

— Але ж не вже в сій країні усі падлюки?.. промурчав нещасний Тарасконець. Барбасу зробив філософський жест.

„Мій коханий, ви знаєте, се країна нова... В сїм вся справа! як би ви повірили мені, ви б тоді дуже хутко вернули ся до Тараскону.

— Вернути ся... се легко сказати...

— А гроші?.. Ви не знаєте, як мене обдерли там в пустині?

— То пусте!“ сказав капітан сміючись... „Зуав відпливає завтра, і коли ви хочете, я заберу вас і одвезу на батьківщину. Згожуете ся, товаришу?.. Ну в таким разі добре. І вам лишаєть ся тільки одно: тут лишило ся скілька пляшок шампана, і половина крустади...

Присажуйте ся сюди, і ударте об землю лихом...

Після хвилини вагань, котрих вимагала його повага, Тарасконець відважно згодив ся.

Він сів, і потім почали пити; Бая, повернула ся на дзвін скла, доспівала кінець *Marco la Belle*, і гулянка затягнула ся далеко за північ.

Щось уже в третій годині ранку, з лехкою головою і з тяжкими ногами, добрий Тартарен провожав свого друга капітана; коли вони проходили коло мечеті, то спомини про моеціна і його глузування примусили його розсміяти ся, і раптом до голови йому прийшла гадка доброї пімсти.

Двері були відчинені. Він увійшов, пройшов по довгим коритарам завішаним солом'яними матами, пішов до гори, далі ще далі, і нарешті опинив ся в маленькій турецькій капличці, в котрій ліхтарня з кованого заліза гойдала ся під стелею, вишиваючи на білих стінах дивні тіневі взор.

Моецін сидів там на канапі, в своїм великім турбані, в білім бурнусі, з своєю люлькою мостаганемською, перед великою склянкою холодного абсінту, до котрого він побожно прикладав ся, чекаючи години призиву вірних до молитви... Побачивши Тартарена він з ляку упустив свою люльку.

„А ні слова, святий отче!“ сказав Тарасконець, котрий мав свою гадку... „Хутчій, давай свій турбан і бурнус!..“

Турецький кюрé, всенький тремтячи, дав свій турбан, бурнус, і все що від нього хотіли. Тартарен закутав ся і пішов поважно на терасу мінарету.

Море блищало в далечині. Білі дахи виблискували на місячнім світлі. Морський вітерець доносив спізнені звуки кількох гитар... Тарасконський моецін замислив ся на хвилинку і потім простягнувши руки, він почав співати псалми дуже високим голосом:

„La Allah il Allah... Магомет старий блазень... Схід, Коран, баш-аги, льви, морески, се все ж варт осячної морди!.. Нема більше турків... Лишили ся тільки фальшиві грачі..... Vive Tarascon!..“.

І в той час, коли славний Тартарен своїм дивним жаргоном, сумішкою арабського і провансальського викликав веселі тарасконські прокльони на всі чотири кути краєвида, на море, на місто, на поля і на гори, тоді ясний і поважний голос решти моецінів відповідав йому, розлягаючись від мінарета до мінарета, і навіть самі крайні мешканці верхнього міста побожно били себе кулаками в груди.

VIII.

Тараскон! Тараскон!

Полудень. Зуав парує, готовий до відїзду.

Там на бальконі каварні „Валентин“, панове офіцери нудячись своїм скучним житєм, і йдуть з полковником на чолі і стоячи по степеням рангу, дивлять ся на щасливого маленького пароплавчика, що відїздить до Франції.

Се є велика розривка для військової старшини... Внизу, блисуча пристань. Цілий вінок старих турецьких гармат, навалених на землю вздовж пристани, саяв на сонці. Пасажири штовхали ся. Біскрійці і Маґонези переносили речі в човни.

Оден тільки Тартарен з Тараскону не мав тепер з собою речей. Він спускав ся тепер Морською вуличкою, через маленький ринок, повний бананів і кавунів, з своїм другом Барбасу.

Бідний Тарасконець лишив на Мавританським березі свої паки зі зброєю і свої ілюзії, і тепер був готовий плисти до Тараскону, заклавши руки в кишені... Ледве він скочив в капітанський човен,

як якесь створінне засапане, збігає зверху з пляцу, і підскакуючи побігло до нього. Се верблюд, вірний верблюд, котрий цілих двадцять чотири години уже розшукує свого пана по Альжері.

Тартарен, побачивши його, змінив ся на лиці і вдавав, що не пізнав його; але верблюд розпалив ся.

Він бігає вздовж пристані. Він кличе свого друга, він ніжно дивить ся на нього: „Забери мене“, здаєть ся говорять його сумні очі, „забери мене в човен, далеко, як найдалше від сеї Арабії намальованої на картоні, від сього смішного орієнту, повного льокомотивів і диліжансів, де—дромадера уже здеклясовано—і я не знаю вже чим мені тепер стати: Ти останній Турок, я останній верблюд... Не розлучаймо ся більше, мій Тартарене...

„То ваш верблюд?“ спитав капітан.

„Ні“ відповів Тартарен тремтючи, від одної гадки увійти в Тараскон з таким смішним ескортом; і зрікаючись безсоромно товариша своїх негод, він відштовхнув ногою альжержський ґрунт, і дав човну знак відїзду... Верблюд нюхав воду, витягував шию, тріщав своїми сугавами ї, скочивши стрімголов навздогін човна він поплив просто до Зуава упірнувши геть у воду і тільки його круглий горб, плавав немов тиква, а його довга шия висовувала ся з води, як ніс тріреми.

Човен і верблюд підплили разом до борта пакетбота. „Мені жаль сього дромадера!“ сказав капітан Барбасу цілком схвильований, „я маю охоту взяти його до себе на борт... Приїхавши до Марселю я подарую його в зоологічний сад“.

Нарешті, верблюда, обтяжілого від морської води, витаскали шнуром і бльоками на борт з великими трудноціями, і Зуав рушив в дорогу.

Переїзд трівав два дні, Тартарен весь час

пробув у своїй каюті, не тому, що море було люте, і не тому, що фезка почувала себе зле, а тому що сей чортів верблюд, як тільки його пан з'являв ся на помості, робив кругом нього дуже смішні прояви ніжності... Ви ніколи не бачили верблюда, котрий би більше афішував кого небудь як себе!...

Тим часом Тартарен, висовуючи часом свій ніс у віконце каюти, помічав, як з години на годину сине альжерське небо трохи блідніло; і нарешті потім одного ранку, в срібнім тумані, він почув з радістю, як дзвонять всі дзвони Марселя. Уже приїхали...

Зував спускає якор.

Наш чоловічина, не маючи багажа, зійшов потихеньку, нікому нічого не кажучи, хутко перебрів Марсейль, завше боячись переслідувань верблюда, і заспокоїв ся лишень тоді, коли пристроїв ся у вагоні третьої класи, доброго повільного поїзду, що йшов до Тараскону...

Безпека непевна! Ледве відіхали зо дві милі від Марселю, коли тут усі голови потянули ся до вікон. Кругом крик, усі дивують ся. Тартарен і собі, дивить ся, і... що ж він бачить?... Верблюда, пане, неодчепного верблюда, котрий біг що сили по рельсам, за поїздом, і не відстаючи від нього ні на крок. Тартарен розстроєнний, заховав ся в куток, закриваючи очі.

По сій безславній експедиції, він рахував вернути ся до дому інкогніто. Але присутність сього четвероногого чудовиська робила се неможливим. І Боже милосердний, який поворот йому готуєть ся! Ні гроша, ні левів, нічого... Єдиний верблюд!...

„Тараскон!... Тараскон!...“

Треба було злізати.

О чудо! Ледве фезка героя з'явила ся в дверях, зчинив ся великий крик: „Vive Tartarin!“ так

що затряслись шкляні склепіння стації. „Най живе Тартарен! най живе убивець левів!“ і тут же розлягли ся звуки труб, і хору орфеонів...

Тартарен хтів би ліпше умерти; він гадав, що се містіфікація. Але ні! Цілий Тараскон був тут, шапки полетіли в гору, і кругом вирази сімпатії. Ось бравий комендант Бравіда, збройник Костекажд, президент, аптикар, і все славне товариство стрільців по кашкетах, котрі всі товпились кругом свого голови і понесли його з тріумфом вздовж сходів...

Дивний ефект марева! Шкура сліпого лева, послана до Бравіди, була причиною всього сього галасу. Завдяки сій скромній шкурі, виставленій в кліюбі, Тарасконці підняли до гори голову, а за ними і весь південь. „Семафор“ заговорив. Потім видумали якусь драму. Се не був уже оден лев, котрого забив Тартарен, тільки десять левів, двадцять левів, цілий мармелад з левів! Таким чином, Тартарен, висажуючи ся з корабля, був уже зілюстрований, сам того не знаючи, і ентузіастична телеґрамма випередила його до рідного міста на дві години.

Але найбільший ентузіазм народний викликало зявище фантастичного звіря, покритого порохом і потом, котрий слідкував за героєм, шкутильгаючи по стаціонах сходах. Тарасконови в один момент здало ся що то повернув ся їхній Тараск *).

Тартарен заспокоював своїх компатріотів:

„То мій верблюд“ казав він. І уже під впливом тарасконського сонця, сього гарного сонця, котре примушує простодушно брехати, він додав, ласково гладячи рукою по горбу драматера: „Се благородний звір!... Він бачив, як я убивав всіх моїх левів“.

*) Тараск—то якийсь мітичний звір в гербі Тараскону.

Потім, він взяв фамілярно по під руку коменданта, котрий почервонів від щастя; і в супроводі свого верблюда, оточений стрільцями до кашкетів, серед анльодісментів усього народу попростував помаленьку до дому під баобабом, і йдучи почав оповідає про свої великі полювання:

„Уявіть собі, казав він, одного вечора, в самім серці Сахари“...

•

